Эхэ найхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1994 ЯНВАРЬ 21
Үбэлэй нүүр (үхэр) нарын 9
ПЯТНИЦА
Газарай 6
№ 14 (18876)
Газетын сэн захилай 2 түх.
Хэлсээтэ сэн

«ШАРГАМНАЙ ГАЗАРДАЖА БАЙНА»

Мүнөө үйлэдбэриинь эрид доошоо наагүй, доройтожо муудаагүй нөлөөн, ажахы хүдөөдэ үгы ааб даа. Жинэй колхоз, совхозуудай бэрхэтэй байдалда орохоонь байтагай, нэ болор нилээд хүгжэнги үйлэдбэритэй, хүсэн түгэс байнан томо комплекснуудсухай ажахынуудшье нөлөөлө түйлдаа гроо бшуу.

Жэшэ болгон, Тарбагатайн аймагай ажахынууд хоорондын гахай шахалгын «Южный» комплексые нэрлэжэ болоно. Нааханд мана корреспондент М. Намжилов тус комплексын директор Д. Н. ДАМБАЕВТАЙ уулзажа хөөрэлдэхэдоо ажахыдань мүнөө тохёолдоод байнан байдал туха тобшо тэдыгээр хэлэжэ үгэхыень губа.

Тэрэ хөөрлдөөн доро толилогдоно.

Дамбин Намсараевич, ...үүн эндээ ахамад зоо...эр олохон жилдэ хү...д, нүүлэй үедэ дирек...ажалланат. Тимэнээ ...ексынгоо үйлэдбэрийн ...муу талые, хамаг «үб...» арбан хурганнаа ...оор мэдэхэ байнат. Яа... ямар шалтагааннаа ...коллектив нимэ түлюур ...да ороо гэжэ нананат? Энэмнай холоноо эхи...даа. Анханнаа гахай ...үсхэбэрилдэг байнан ...атайн аймагай ажахы... энэ нөлөбарние ашаг ...ехэтэй, гахайн мяха ...үйлэдбэрилдэг, худал... болохо зорилготойгоор ...томо комплекс түрэнэй ...зоореэр баригдаа нааб ...шаглалгада орууладга... ...түрүүшын жилнүүдтэ ...ый» комплекс нэгэ до... гара мянган гахай ...шленца аргаар шаха... ...лдээ арба нэйса гара ...центнер мяха түрэнэ... ...шадаг байгаа. Эндэ ...онхонууд болон шаха... ...удай тус бүрнин шэг... сүүдхэдэ 450—500 ...ар нэмэгдэдэг болох... Тиигэжэ гаргаша ба... ...р богони болзор соо ...хан абтадаг болоо ба... ...рэ үедэ гахайн эдихэ ...л тэжээл гол түлэб ...ноосөнөө үгтэдэг нэн. ...уданшьегүй энэ гу... ...болоуулагдажа, га... ...комплекснуд, мүн шу... фабрикануудшье таа...

...ай үбэлжэлгэ— шанга шалгита

...НАЛАМЖА ХЭРЭГЭЙ

...о хүдөө нютагуудта, ...баранан хүнэ мал, хонин ажал... ...тээ ондоо ...үдэтэ, хүсэй нэйнаар ...аг гээшэ ааб ...жа, урданайхи шэнги ...лхэдэ, Гонконгдо ...нартайгаар үндэр дүн... ...н хүнэйнгоо хүү ...туйлажа, үргэн арад ...радиотелефон ...оо дунда мэдээжэ, ...Юунэй тулада? ...тайгаар нэрэ солотой... ...бинноо хэн нэгэн ...дэлхэ арга боломжо ...эжэ дуулдаагүй ...болохой.

...ЭНИИНЬ ХЭНД... ...ша хүн хадаа нэйн, ...гэйнүүдтэ дурдтэй ажалаараа жар... ...урагүйшүүл гээд ...нааагаа дүүрэн, эр... ...н хубаардаг. ...далайнгаа түлөө нэрэ... ...лай дундаанаа ...дтэй, хэнэн ажа... ...дые, уран зохё ...магтаал хайрада, бэ... ...нанние, поэдуудэ ...эгтэшье хүртэдэг бай... ...болоод Элю... даа.

...де Голлине нэ... ...мүнөө дэлгүүрэй ха...

Харин дурдай энэ үймөөтэ саг... дунда Чингис ...н хэнэн хүнүүд нара... Цезарь, Напо...ин хүлөшье абаха Геббель, Берия, харин хүнгэн ажал дурдамаар. ...о наймаа хэгшэд мүн...

...ГЭЭЛ УРДАНА... ...эгэр абахаанаа наа... ...н мөдон ...оонон, тэрэнээ тоолоо... ...й археологууд ...болёо бэшэ гү? захадахи Аб... тиимэрхүү хүнүүд ...доонон тус онгосо...рад зонине ёнотоор ...гипедтэ түрүүлэ, мэхэлжэ, ажабай... ...удай зонхилжо ...доройтулжа байнан ...ба гаран ...ааана баригдаа ...хубилжа, хүнэй сэдь... ...к тоолоно. Энэ ...не байнал хараанаар ...ь табяад, фараа...муудаа. Хэдэхэн жэ... ...ээнэй ехэ туша...ан манай Уланай ...өөлдэг байгаа ...й Лугшахаанай нү... ...анахаар. ...мплексын коллектив ...ДОБТОЛБО ...ооогоо муу бэшэ дун... ...льмын зоопарк ...харуулдаг, яанала мэ... ...гурбан метр ...болоонон байгаа. ...ко 400-гаад нааманай ...ферэмэнай нэгэ уе... ...дэ ...унэн бүрнноо ...ехээр айна...эргээ 2000 гаран ...дэ алдаад, ...наадаг байгаа нэн. ...ехээр хат...арим салуу наали... ...наанан шарханую...шэнь, Ж. Д. Бу... ...соржо болохо...М. Бухаева, Л. Р. ...паркдаа ветерин...В. Э. Эрхитуева ...анакондодо ту...ад унэн бүрнноо ...аламжа үзүүлхэ...ин литр нү наадаг, ...бо. ...ороо мэдэжэ боло... ...нинуудаа абта...Харин мүнөө ...ин эндэ тог... ...хэлдэ наалишан ...ун унэн бу... ...тугал аба... ...хээр даг байгаа. ...дулаан бүрнноо ...абахын ар... ...уун Гугал абаха ...ультуратурал... ...н нэн тула, ...уулх дожо ажал... ...монд даа. Үнөө ...ай наалинн ...гадна тэ... ...д шэсо анхарал ...аа. ...най үнгэр... ...нигэжэ му... ...л хэрэгүүд ...хөөрэхэнь

таагүй болонхой. Оуб гэхэдэ, мал ажалнаа наг шэмэ абтахана болиходь, тэрэнэй үнэ сэнгэй нажадань, нимэл болоо гээ ааб даа.

Нэгэдэхеэр, фмын 400 толгой үнеэдтэ ороодоол 420-нь үйлөгдө Үнеэдэй үсөөрхэдэ, ну али ехээр абаха тухай ямазугаа байхаб даа. Иигэ нүүлшын жилнүүдтэ ну али абалга, хөөр дахин доолоо. Мүнөө сагта түхэян жэл соо үнеэн бүрнөө 00 литр ну нааха гээшэ бэүүлхын агагүй зорилго болохой.

Тиигэод энэ нэр байдал ямар шалтагаанааб гэжэ бодожо үзэхэ эргтэй. Энэ гансал малшадаэмээр, тэдэнэй муугааражалладаг болоноо гэн аргагүй. Түбхын түрүүн ямаршье фермэ абаад ихэдэ, ну наали абалга аа олоной ажал гээшэ, нүэй нүүлдэ фермын бухы жал хэрэгүүдэй ябаса, рэнэй амжалта эндэ ажладаг хүнүүдэй орууулнамтын хубита болоно гээ.

Нүүлэй үедэ ал ажахыда хүдэлдэг хүнтэй байдал тон хүндэ болоно. Малшад мүнөө ямаршы хангалта аанаанаашье абаггүй. Гарай үзүүртэ бара эр эмсэгүүд, хүнэгүүэ эхилээд хамаг юумэн хоо болоноо. Тэдэнэй мүнөөн үнэ сэнгүүдые хүн бүр мэдэнэ ёнотой. Сааша, иигэжэ байха аргагүй бөо хэбэртэй.

Хоёрдохёор, нөо малшадай салин жад үзыт. Нарадаа эдихэ гээмэндээшье хүрэнэгүй. Орын лэ монтёр колхозотүрүүлэгнэйнээ хэды дах схэ салин абана гэлсэ.

Гурбадахяар, ажалнаа олзо оршо абахы тула үбнэ тэжээл хүсэй бэлдахэ хэрэгтэй ха юма. Харин манай Улан нюта жэлнээ жэлдэ уйнай ерэжэ, сабналангуудааму шанартай, гол үб абтадаг гэжэ мэдээжэ.

Байгша ондо бнэн тэжээл, нолоомо бэжэ зөөбэрилөөди. Шалжаннаа сенаж зөөбэрилдэ, толгой бүхэндэ үдөө килограмм талханай ал үгэнэбди. Нигэн-тии үбэлөө дабажа, тулөө жа, ну наалияа дээшэлүүэр ороолдожо байнхайбди.

О. ЦЕНОВ,
Баргажанай райо Лугшахаанай нүнэй комплексын хүтэлбэрлэгшэ.

Россин Президентдэ бэшэг эльгээбэ

УЛААН-УДЭ (Буряад Республика, Зүүн Сибирь). Январиин 19. (ИТАР—ТАСС-ай корреспондент Сергей Трофимов). Буряад Республикын эд бараа үйлэдбэрилдэг предприятинуудай продукци Россин дотоодын дэлгүүр дээрэшье, СНГ-дэшье худалдажа абахаар бэшэ үнэтэй болошоно. Гадна үнгэрнэн жэлэй эсэстэ «Предприятинуудай, эмхи зургааануудай гол жасануудые нэшээн сэгнэхэ тухай» Россин правительствын Тогтоолой, «Налог тохолгодо ба элдэб хэмжээнэй бюджедүүдэй хоорондохи харилсааануудта хубилалтануудые оруулха тухай» Россин Президентын Зарлигай гараанай нүүлдэ байдалнай бүришье муудаа гэжэ мэдүүлгын авторнууд тоолоно.

Эдэ документнүүдые болюулха хэрэгтэй, тиигээгүй наа, ехэ хёморолдоон боложо магадгүй гэжэ мэдүүлгын авторнууд нанамжална.

Россин Президентдэ эльгээнэн бэшэг соо энээн тухай хэлэгдэнэ.

Нимэ хүшэр хүндэ байдалай гол шалтагаанууд гэбэл, дулаанай, электрын эльшэ хүсэнэй ба транспортна хангалгын гаргашанууд айхабтар ехэ юм. Энээннээ уламжалан, Забайкалиин эд бараа үйлэдбэрилдэг предприятинуудай продукци Россин дотоодын дэлгүүр дээрэшье, СНГ-дэшье худалдажа абахаар бэшэ үнэтэй болошоно. Гадна үнгэрнэн жэлэй эсэстэ «Предприятинуудай, эмхи зургааануудай гол жасануудые нэшээн сэгнэхэ тухай» Россин правительствын Тогтоолой, «Налог тохолгодо ба элдэб хэмжээнэй бюджедүүдэй хоорондохи харилсааануудта хубилалтануудые оруулха тухай» Россин Президентын Зарлигай гараанай нүүлдэ байдалнай бүришье муудаа гэжэ мэдүүлгын авторнууд тоолоно.

Эдэ документнүүдые болюулха хэрэгтэй, тиигээгүй наа, ехэ хёморолдоон боложо магадгүй гэжэ мэдүүлгын авторнууд нанамжална.

Россин Президентдэ эльгээнэн бэшэг соо энээн тухай хэлэгдэнэ.

СНГ-гэй ГҮРЭНҮҮДТЭ

МИНСК. Беларусиин ба Украиныйн сэрэгэй делегацинуудай уулзалга эндэ үнгэрэгдэбэ. 1992 оной декабрьда хоёр республикын Оборонын министерствэнүүдэй хоорондо гар табигдаанан хэлсээнэй хэмжээгээр 1994 оной харилсаа холбооной түсэб зүбшэн хэлсэгдэжэ, найшаагдаанан байха юм.

* * *

ТБИЛИСИ. Грузиин Республикада амгалан тайбан байдал хангаха хүсэнүүдые эльгээхэ тухай асуудалые хаража үзэхын тулада ООН-ой Аюулгүйн Советдэй заседание нараалтайгаар зарлахыень Грузи урялнан байгаа.

Мүнөөдэр—Агын, Сүүгэлэй дасангуудые нэргээн бодхоохо жасада хандиб үргэхэ

хурал Ага нүүринда үнгэрхэнь

ҮРИЙ ХҮҮГЭДТЭЭ ҮРШӨӨЕЛ

Январиин 21-дэ үнгэргэгдэхээр зарлагдаанан телеграфон хадаа Сүүгэлэй болон Агын дасангуудые нэргээн бодхоохо нэрэгтэ айхабтар ехэ удха шанартай ушар байна гэжэ нанагдана. Эндэ округой хүн зон буян үйлэдэжэ, хандиб үргэхэдоо, шажанай гуламтануудые шэнэлэн нэргээхэ талада горитой туха нэмэрй оруулха байха. Энэ бэшэг соогоо тус дасангуудай түүхэнээ хэдэн үгэ хэлэхэ хүсэлтэйб.

Сүүгэлэй дасан гээшэ сэлгеэ Ононой хойто эрьедэ, үзэсхэлэнтэ Хан-Уула хадын бооридо, 1801 ондо нүүрин табигдаанан домогтой. 1868 ондо дасанай ехэ дуган дорохоо шулуугаар нэльбэгдэхэдэнь, нютагай зон ехэ оролдолго гаргаанан байна. Тэдэнэй тоодо нарин дархашуул Лубсан Жугдуров, Санзана Шойбонов гэгшэд досоо газаагүй гөёлтьыень нинлэн хэршэжэ шэмэглэнэн гэхэ. Зэд, сайр, түмэр дээрэ алта шаража хэблэнэн бүтээлнүүдынь Петровскын ба Долоон-Нуурай шэрэм хайлуулдаг заводуудта түхсэрэгдэнэн ха.

Дасанай ехэ дуган гурбан дабхар юм. Үндэрынь 30 метр, 1600 дүрбэлжэн метр газар эзэлэнхэй.

Доодо талань тэндэхи нютагай шулуугаар баригдаанхай, харин хоёрдохи ба гурбадахи дабхарынь зурагламал хиймэсэор хашагдаанан модоор ябталаатай. Гол үүдэнэйнь гэшхүүр сагаан мрамораар хэгдэнэн. Тэрэ урда сагта нандаранан Хүндын ордонноо абтаанан гэлсэдэг.

Дасанай бүхы шэмэглэлынь бурхан шэжанай номолой зурагуудаар, амитанай дүрэнүүдээр бүтээгдэнхэй. Газаанаань харахада, ганжарынь алтаар яларжа байдаг нэн. Жэшээнь, буддын шажанай гол нүлдэнүүдэй нэгэн—Чойжохорол (бэдн хорло), эмэ ба эрэ хоёр гүрөөнэнэй дүрсэ алталмал зэдээр бүтээгдэнэн тула холоноо яларжа, ехэ нүртэй нэн. Дасанай үүдэндэ үлгөөтэй хонхонууд нанхинай хүдэлхэдэ жэнгиржэ байхадаа, нүзэгтэнэй досоохине намдаруулдаг байнан.

Хоёрдохи дабхарта «Ланза Үзэг» гэжэ нэршэнэн бурханай хоёр номолнууд нинлээтэй, түхэреэн толинууд үлгөөтэй нэн. Гэрэй орой, сонхонуудынь нарин угалза-урлалгаар шэмэглэгдэнхэй, элдэб үнгөөр шэрдээтэй, зарим тээнь алталмал газарынь мүнөөшье хүрэтэр байнаар.

Агын дасан мүн лэ үнинэй намтартай. 1811 оннoо нүүрин табигдаанан гэнэн дансатай. Тэрэнэй баримтада Галсан Мардаев, Мухху Унаганов болон бусад ага буряадуудай аха захатан үүсхэл эдэбхи гаргаанан байжа болоо. Ага голой хойто хойморто бодоноо дасан мүн лэ гөёор шэмэглэгдэнхэй, газаа досоогүй элдэб угалза, зурагуудаар, скульптурын бүтээлнүүдээр баян, ном нударааралаа, бурхан тахилгаараа элбэг байнан юм.

Сүүгэлэй ба Агын дасангуудыг буряад зоной дунда нэрэтэй, солотойнууд болоноо, бурхан шажанай урдын үнэгэ номуудтай, тусхай нүргуулинуудтай, холо ойрын оронуудаар харилсаатай байгаа. Тиимэнээл Ганжуур, Данжуурай бүхы ботинууд, энэдхэг—түбэдэй аргын дэбтэр болон Дундада Азиин арадуудай бусад бүтээлнүүд, алта, мүнгэн хэрэгсэлнүүд, хэдэ мянган шудхамал бурханууд, зурагуудгэхэ мэтэ үнэтэ сэнтэ зөөринүүд эдэ дасангуудта хадагалаатай нэн. Агын дасанда тон хомор Ваджрарати бурханай шудхамал дүрсэ байнан ха.

Сүүгэлэй ба Агын дасангуудые шэнэлэн нэргээхэдээ, буян үйлэдэхэнөө гадна, арад түмэнэйнгөө үнин холын түүхэ домог элирхэйлжэ, хойто үетэндөө үршөөн дамжуулха ёнотойбди.

Ж. ДОРЖИЕВ.

Г. Цыбиковэй нэрэмжэтэ округой хизаар ороноо шэнжэлхэ музейн директор, Россин соёлой габьлата хүдэлмэрилэгшэ, түүхын эрдэмэй кандидат.

ИТАР-ТАСС НҮҮЛЭЙ МЭДЭЭСЭЛ

ГҮРЭНЭЙ ДҮҮМЭ: КОМИТЕДҮҮДЭЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭД ҺУНГАГДАБА

МОСКВА. Гүрэнэй Дүүмэдэ Россин Либерально-демократическа партиин можын түлөөлэгшэд парламентын табан комитедые толгойлоо. Сергей Калашников ажалай ба социальна дэмжэлгын талаар комитедэй, Михаил Лемешев—байгаали хамгаалха талаар комитедэй, Владимир Гусев — промышленностиин, барилгын, транспортын ба эльшэ хүсэнэй талаар, Николай Астафьев байгаалиин нөөсэнүүдэй ба байгаали хэрэглэхэ талаар, Виктор Устинов геополитикын асуудалнуудай талаар комитедүүдэй түрүүлэгшэнэр болоо.

«Выбор России» можоноо 4 хүн Гүрэнэй Дүүмын комитедүүдэй хүтэлэрилэгшэдөөр нунгагдаа юм. Оборонын талаар комитедые Сергей Юшенков, Гүрэнэй Дүүмын хүдэлмэрние эмхидхэхэ талаар комитедые Владимир Бауэр, мэдээсэлэй политикын ба хэлхеэ холбооной талаар комитедые Михаил Полторанин, элүүр эихые хамгаалха талаар комитедые Бэла Денисенко хүтэлбэрилхэ болонхой.

Финансово-промышленностиин талаар депутадуудай бүлэгтэй нэгэдэнэн Россин Нэгэдэлэй ба эблэрэлгын партиин можын түлөөлэгшэд парламентын гурбан комитедые хүтэлбэрилхэ ёнотой. СНГ-гэй хэрэгүүдэй ба нютаг оронойхидтой холбоо барисаанай талаар комитедые—Константин Затулин, Федерацийн хэрэгүүдэй ба регионалына политикын талаар—Сергей Шаповалов, өөнэдөө өөнэдыгөө хүтэлбэрилхэ нютагай зургааануудай асуудалнуудаар комитедые Анатолий Слива толгойлхо юм.

Россин Аграрна партиин можын түлөөлэгшэд хоёр комитедые толгойлхо: хуулиин, сүүдэй-хуулиин реформын талаар — Владимир Исаков, аграрна асуудалнуудай талаар Александр Назарчук. «Яблоко» бүлэглэлэй можын түлөөлэгшэд уласхоорондын хэрэгүүдэй талаар (Владимир Лукин) ба налогууд болон финансын, бюджедэй талаар (Михаил Задорнов) комитедүүдые толгойлхо. Россин Федерацийн Коммунис партиин можын түлөөлэгшэд хоёр комитедые түлөөлхэ ёнотой. Аюулгүй байдалай талаар—Виктор Илюхин, ниитын нэгэдэлнүүдэй ба шажанай эмхинүүдэй хэрэгүүдэй талаар (Виктор Зоркальцев). Тиихэдэ «Шэнэ регионалына политика» можын түлөөлэгшэд баһал хоёр комитедые түлөөлхэ. Национальностынуудай хэрэгүүдэй талаар комитедые Баир Жамсуев, зоориин, үмсэлэлгын ба ажахын ажал ябуулгын талаар комитедые Сергей Бурков толгойлхо.

АЮУЛГҮЙН СОВЕДЭЙ ЗАСЕДАНИ

МОСКВА. Россин Аюулгүйн Советдэй ээлжээтэ заседани Президент Борис Ельцинэй түрүүлэлгэ доро Кремльдэ үнгэргэгдөө нэн.

Борис Ельцин заседаниие нээнэн байгаа. Шэнэ язгын зэбсэг хэрэгсэлнүүдые ба сэрэгэй техникэ зохёоко үйлэдбэрилхэ программа тухай гансал асуудал зүбшэн хэлсэгдээ. Россин Федерацийн Оборонын министрэй нэгэдэхи орлогшо Андрей Кокошин, Промышленностиин оборонно нэлбаринуудай талаар Россин Федерацийн гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ Виктор Глухих болон атомна эльшэ хүсэнэй талаар Россин Федерацийн министр Виктор Михайлов гэгшэд энэ асуудалаар элидхэлнүүдые хэбэ.

Россин Федерацийн Правительствын Түрүүлэгшэ Виктор Черномырдин, нэгэдэхи вице-премьер Олег Сосковец, Аюулгүйн Советдэй секретарь Олег Лобов, национальна аюулгүй байдалай талаар президентын туһалагша Юрий Батурин гэгшэд заседанида хабаадаа.

Аюулгүйн Советдэй гэшүүд: оборонын министр Павел Грачев, дотоодын хэрэгүүдэй министр Виктор Ерин, мүн тэрэшэлэн Егор Гайдар болон финансын министр Борис Федоров гэгшэд заседанида байгаагүй.

ЭЛЬШЭ ХҮСЭНЭЙ ТАРИФУУДЫЕ НЭМЭЭХЭ ТУХАЙ

МОСКВА. 1994 ондо электрын эльшэ хүсэнэй ба дулаанай тарифуудые гуримшуулха талаар хэмжээнүүд тухай Россин Федерацийн тогтоолой проектые Россин Экономикын министерство бэлэн болгонхой.

Яаралтай шухала асуудалнуудай талаар правительственна комиссиин заседани дээрэ баталагдаха ёнотой.

Городуудта стационарна электроплитэнүүдээр ба зайн галаар дулаасуулагдадаг түхеэрэлгэнүүдээр хангагдаанан гэрнүүдтэ, мүн тэрэшэлэн худөөгэй нүүрин тосхонуудта ажаһуудаг хүнүүдтэ нэгэ киловатт-часай түлөө 8 түхэриг тогтоохо гээд дурадхагдана.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

2-дохи нюурта. Буряад Республикын Конституцийн проектые зүбшэн хэлсэнэбди. А. Хориноев: «Үндэнэн хуулимнай үрэжэлтэй байнай». Б-Ш. Дондоков: «Амгалан оршоё». Мүнөөдэр — В. И. Ленинэй нүгшэнөөр 70 жэл. М. Батоин: «Хубилжа байдаг холборхой юртэмсэ». СНГ: тобшо нонинууд.

3-дахи нюурта. Нарадаа нэгэ удаа гаража байдаг уран зохёолой хуудаанан.

4-дэхи нюурта. Мүнөөдэр —Агын, Сүүгэлэй дасангуудые нэргээн бодхоохо жасада хандиб үргэхэ хурал Ага нүүринда үнгэргэгдэхэнь. Ц. Гонгоров, Ж. Балданов: «Буянай хэрэг—бүгэдэ зоной тэдхэмжээр». Литэ.

Буряад Республикын Конституциин проектые зүбшэн хэлсэнэбди

ҮНДЭҺЭН ХУУЛИМНАЙ ҮРЭЖЭЛТЭЙ БАЙҺАЙ

Буряад Республикын шэнэ Конституциин проект республиканска бүхы газетэнүүдтэ толилогдожо, үргэн арад зоной зүбшэн хэлсэхэ, ханамжа болон дурадхалнуудаа оруулха арга боломжо олгогдоhон байна бшуу.

Буряат Республикын Конституциин проект удаан саг соо бэлдэгдэhэн байна гээд тэмдэглэхэмни. Республикын Верховно Советэй сесси дээрэ үшөө 1992 оной март hарада шэнэ Конституциин гол дүримүүд хаража үзэгдоо бэлэй. Тиихэдэ шэнэ Конституци соохи бүхы статьянуудыень хүн зоной аша тушада зорюулха, эрхэтэнэй эрхэнүүд ба сүлөөнүүдые дүүрэнээр хангаха эшэ үндэhэн табигдаhан байгаа. Гол шухалань гэхэдэ, шэнэ Конституци соомнай арадта засаг үгэхэ, хүнэй эрхэ ба сүлөөе эгээн шухала хэрэг гэжэ тоолохо, засагуудые хубаарилха, хуули ёhонуудые гол хүтэлбэри болгохо, политическэ ба үзэл сурталай талаар элдэб янзын hаналтай байлгые мэдэрэн тоохо, зоориин олон түхэл янзатай байлгые мэдэрхэ гэхэ мэтэ тон шухала зүйлнүүд hуурилга олоhон байна.

Буряад Республикын Верховно Советэй Конституционно комиссии оло дахин сугларжа, конституционно реформын асуудалнуудые зүбшэн хэлсэдэг, конституционно комиссиин хүдэлмэришэ бүлэг hүүлэй 5—6 hарын туршада саг үргэлжэ заседаниануудые үнгэргэдэг байгаа. Олон мэргэжэлтэд-юристнүүдэй, арадай депутадуудай хабаадалгатайгаар шэнэ Конституциин проект мүндэлөө бэлэй. Республикымнай Үндэhэн Хуулинин проект 10 бүлэгhөө, 119 статьянуудhаа бүридэнэ.

Буряад Республикын Конституционно байгууламжа тухай 1-дэхи бүлэг соо хэлэгдэнэ. **«Буряад Республика—Россин Федерацийн бүридэлэдэ ородог демократическа, хуули ёhото гүрэн мүн»** гэжэ проект соо тодорхойлогдоно. Республика соомнай хуули бүгдэ юумэнэй урда байха ёhотой. Тодорхойлбол, гүрэнэй бүхы зургаануд, нютагай оohэдоо оohэдыгее хүтэлбэрилхэ зургаануд, нинтын нэгэдлүүд, тушаалта нюурнууд ба эрхэтэд. Буряад Республикын Конституциие сахиха, хуули ёhо хүндэлхэ, тэрэниие хүтэлбэри болгохо үзлагтай юм.

Улаасхоорондын хуули ёhоной эрилтэнүүдтэ түшэглэн, эрхэтэдэй эрхэнүүд болон сүлөөнүүд сахигдаха ёhотой гэжэ Буряад Республикын Конституци соо түрүүшынхнээ бэшэгдабэ гээшэ.

«Хүнэй гол эрхэнүүд ба сүлөөнүүд түрэhэнhөөнь хойшо хүн бүхэндэ үгтэлэг, —гэжэ Конституциин проектын 9-дэхи статья соо бэшэгдэhэнинь гүнээгы удха шанартай зүйл болоно. Ямаршье эрхээ хазагайруулhан, харшалуулhан, хуули буса ябадалтай дайралдаhан хүн, эрхэтэн бүхэн сүүдтэ хандажа, өөсөө çагааруулха ёhотой гэжэ тус статья тайлбарилагдаха болоно. Сүүд тэдэ хандаhан хүнүүдэй хэрэгүүдые хаража үзөөд, хуули хүндэлдэг болгохо талаар шинидхэбэринүүдые абаха үзлгатай. Үшэр тиимэhээ гүрэнэй зургаанууд, тушаалта нюурнууд Конституци, мүн хуулинуудые хүндэлхэ үзлгатай болохо байна бшуу.

Хуулинуудай урда бултадаа адли харюусалгатай гээд проект соо заагдана. Ямаршье хүн социальна, үндэhэ яhанай, национальна, хэлэнэй, шажан мүргэлэй үндэhоор эрхэеэ хаhагдажа, хизаарлагдажа болохогүй гэжэ проект соо бэшэгдэй.

Газар үмсын зөөри байжа болохо гээд Конституци соо түрүүшынхнээ бэшэгдэбэ. Ажал тухай гол ёhо гуримууд—сүлөөтэ ажал эрхилхэ, баалалтаар ажал хүүлэхэгүй гэhэн эрилтэ проект соо уншанабди. Тус гол дүримүүдэй ёhоор хүн бүхэн өөрынгөө дуратай мэргэжэл олохо, мэргэжэл шадабарила өөрынгоо дураар хэрэглэхэ, ямаршье хашалта, хаалтагүйгөөр хэhэн ажалайнгаа зэргээр түлбэри абаха, ажалгүй ябаха байдалhаа хамгаалагдаха эрхэтэй. Гүрэн хүнэй ажаллаха эрхэ байдал олгохо ёhотой. Ажалай хэлсээнэй гү, али олзын хэрэг эрхилэлгын ёhоор ажаллаха дуратай гү—энэнь хүн бүхэнэй өөрынь хэрэг мүн, тиимэhээ гүрэн эндэ заабарилха эрхэгүй.

Буряад Республикын Президентын тушаал бии болгохо, мүнөө байдаг Верховно Советэй орондо республикын хуули гаргалгын зургаан—Арадай Хурал бии болгохо гээшэнь республикын Конституцийн проектын шэнэ юумэн болоно. Республикын правительствые нэгэн доро президент төлөйлхо ёhотой гэжэ проект соо бэшэгдэhэнинь мүн лэ шэнэ зүйл гээшэ. Президентын, Арадай Хуралай, республикын правительствын үүргэ ба уялганууд тухай проектын 4-дэхи, 5-дахи, 6-дахи бүлэгүүд соо бэшэгдэнхэй.

Хүнэй эрхэнүүд ба сүлөөнүүд манай Конституциин ёhоор түрүүшын hуурида байха ёhотой гээд тодорхойлообди. Зүгөөр Конституциин проектын 65-дахи статья соо Буряад Республикын **«Президентээр 30-hаа доошо бэшэ, 55-hаа дээшэ бэшэ наhатай»** хүн hунгагдажа болохо гэжэ заагдаба. Тиимэ хизаарлалтанууд Россин Федерацийн Конституци соо үгы. Тус асуудалые дэлгэрэнгыгээр хаража үзөөд туршаал даа.

Нэгэдэмэл Нацинуудай Организацийн Генеральна Ассамблейн баталан абаhан хүнэй эрхэ тухай бүгэдэ нийтын Декларацийн 29-дэхи статья соо бэшэгдэhэнэй ёhоор «хүн бүхэн эрхэнүүд ба сүлөөнүүдээ бэелүүлхэ **үедөө гансал бусад хүнүүдэй** эрхэ ба сүлөөнүүдые мэдэрхэ ба хүндэлхэ ябадалые хангаха зорилготойгоор, демократис гүрэндэ нийтын гурим ба нийтын амгалан байдал **хангахыя тула эрхэнүүдээ хизаарлагдажа болохо»** гээд бэшэгдэнэн байдаг. Манай Конституциин проект соо ямар зорилготойгоор хүнэй hунгагдаха ба hунгаха эрхэ хизаарлагдаба гээшэб?

РСФСР-эй Верховно Советэй 1991 оной ноябриин 22-то баталан абаhан «Хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүд ба сүлөөнүүдэй Декларацийн» соо хүнэй эрхэнүүд ба сүлөөнүүдые хизаарлахэ тухай иигэжэ хэлэгдэнэ: «Имагтал конституционно байгууламжа хамгаалхын тула хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүд, сүлөөнүүд хизаарлагдаха болодог юм...» Манай республикын хүн зон президентые hунгахадаа, конституционно байгууламжаа хамгаалхаа hанана гү? Үгы ааб даа!

Россин Федерацийн хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүд, сүлөөнүүд тухай Декларацийн 18-дахи статья соо: **«РСФСР-эй эрхэтэд ямаршье тушаал өгэлжэ болохо адли тэгшэ эрхэтэй»** гэжэ хэлэгдэнэ. Адли тэгшэ эрхэтэй хүнүүд аад, юундэ президентын тушаал эзэлэлгэ хизаарлагдаха ёhотой болоноб?

Тиимэhээ республикын Президентээр hунгагдаха хүнэй наhые хизаарлахадаа, хүнэй эрхые бүдүүлигээр эбдэжэ байнабди гэhэн тобшолол хэхэ ёhотойбди. Буряад Республикын баталан абаhан хүнэй эрхэнүүд ба сүлөөнүүдтэ хабаатай хуулинууд соо хүнэй наhые хизаарлаhан нэгэшье статья олохогүйт.

Бүхы дэлхэйн оронуудта хүнэй эрхэ тухай Декларацийн нарийнаар сахигдаг гэжэ онсолоё. Үсөохэн жэшээнүүдые эндэ дурдая. США-гай Конституциин 1-дэхи бүлэгэй 11-дахи статья соо «30 наhа гүйсөөгүй хүн президентын тушаалда дэбжүүлэгдэхэ ёhогүй...» гэжэ хэлэгдэнэ, Италийн Республикын Конституцийн 84-дахи статьа соо «50 наhа гүйсэhэн ямаршье эрхэтэй Президентээр hунгагдажа болохо...» гээд заагдана. Германийн Конституцийн 54-дахи статья соо «Федеративна Президент федеральна суглаагаар hунгагдалаг. Бундестагта hунгагдаха эрхэтэй, дүшэн наhа гүйсэhэн немец бүхэн hунгагдажа болоно» гээд бэшээтэй юм.

США-гай Президентнүүд Р. Рейган, Д. Буш, Францийн президент Ф. Миттеран хэды наhатайдаа Президентээр дахинаа hунгагдаhан байнаб, hанаад үзэел.

Эдэ олон жэшээнүүдые дурдаhанай удаа Буряад Республикын Конституцийн проектын **65-дахи статьяг** соохи **«55 дээшэ наhатай»** гэhэн үгэнүүдые ондоо болгохо хэрэгтэй гэжэ дурадханаб.

Үшөө нэгэ асуудал тухай. Буряад Республикын Конституциин 63-дахи, 90-дахи статьянууд соо республикын Президент правительствын толгойлогшын тушаалые нэгэн доро эзэлхэ гэжэ хэлэгдэнэ. Энэнь хуули гаргалгын ба гүйсэдхэлгын засагуудай үүргые доошолуулха зуураа гүйсэдхэлгын засагта үлүү ехэ эрхэ үгтэхэгүй гү гэhэн асуудал гарана. Россин Федерацийн Президент, правительствын толгойлогшо хоёр ондо ондоо хүнүүд байна ха юм. Энэ асуудал бодомжолхоор ха!

Проект тухай үшөө нэгэ ажаглалта. Буряад Республикын Конституцийн проектын «Конституционно байгууламжын үндэhэ hуурринууд» гэhэн бүлэгтэ үшөө нэгэ нэмэлтэ статья оруулхада болохол ха. Тэрэнь **«Конституциин тус бүлэгэй дүримүүд Буряад Республикын конституционно байгууламжын үндэhэ hуурринууд болодог, тиимэhээ тус Конституциин тогтооhон гуримhаа ондоогоор эдэнь хубилгагдаха ёhогүй»**,—гэжэ бэшэхэ хэрэгтэй. Тиигэжэ бидэ Конституциийгаа нэгэдэхи бүлэгые улам шанга түсэтэй болгохобди гэжэ hанахаар байна.

Гэхэтэй хамта тус Конституциин ямар нэгэ ондоо дүрим конституционно байгууламжын үндэhэ hуурида зүришэлдэхэ ёhогүй. Тиимэhээ «Буряад Республика дотор хүнэй болон эрхэтэнэй эрхэнүүд ба сүлөөнүүд» гэhэн бүлэгтэ нимэ статья нэмэхые дурадханазб: **«Тус бүлэгэй дүримүүд Буряад Республикын хүнэй хуули ёhото статусай үндэhэн hуурримууд болодог, тиин тус Конституциар тогтоогдоhонhоо ондоо гуримаар хубилгагдажа болохогүй».**

Эдэ болон бусад хубилалтанууд ба нэмэлтэнүүдые оруулhанай ашаар Буряад Республикын Үндэhэн Хуули үрэжэлтэй болохол ха.

А. ХОРИНОЕВ,
Буряад Республикын Верховно сүүдэй түрүүлэгшэ, Россин Федерацийн габьяата юрист.

АМГАЛАН ОРШОЁ

Үндэhэн угсаата буряад арадаймнай эртын сагhаа нютагжаhан амгалан нютагта яhанай илгаа гаргаха үшар, мүнөө энэ сүбэй сагта эгээд дээдэ, аюултай, арсалдаатай шатадаа хүрэжэ ерэhэнинь Буряад Республикын Верховно Советэй XIV сесси дээрэ балыыса гаража ерэбэ гү?

Юундэб гэхэдэ, урдандаа республикын төлгойлогшые, партийн нэгэдэхи секретариие, үндэhэн яhатан хүниие томилхые М. С. Горбачевой засагта оротор, оролдодог hэн. Харин мүнөө hунгалтаар hунгаха болохоодо, үндэhэн арадуудай аша туhа орхигдожо эхилбэ гээшэ гү?

Буряадай дайдада буряад, эвенк үсөөн тоото арадуудай мянгаад жэлнүүдээр үгаа дамжаhан арад зоной үраал зүбшөөлгүйгөөр ерэhэн ород гүрэнэй удамаршадай хараа бодолоо гүйсадхэжэ байнаниинь энээнhээ урагша хууллар дэмжэгдэгынь элирбэ, үнэн нюураа харуулба бэшэ гү?

Үсөөн тоото арадуудай тала хараагаа, дэмжэхэ, эрхэ сүлөөень дүүрэнээр хангаха гэhэн Россин гүрэнэй шэнэ Конституциин хүсэндөө ороло буряад, эвенк арадуудай ёhо заншалые, национальна хүгжэлтэ гэхэ мэтые хашажа, хаажа, үндэhэн яhанай ударидагшагүй болгожо эхилбэ гү?

Буряад, эвенк арадууд хэнэй гэм вэмээр түрэл арадаараа дэбжүүлэгдэhэн өөhэдын ударидаха кадрнуудгүй, мүн өөhэдын яhанай президентгүй болохонь бэ?

Ород зоной тоогоороо олон, бүлюу Сайхадэ, үндэhэа арадууд тоогороо сөөн байhанhаа боложо, национальна асуудалнуудаа өөhэдөө шинидхэхэ эрхэ сүлөөгүй болохо ёhотой аал?

Минин hанахада, хонишон ябажа пенсидэ гараhан хүнэй, үгсаата арадайнгаа хожомой сагта ямаршье эрхэгүй, Арадай Хуралда өөрынгөө арадай асуудалнуудые зүб мүрөөр шинидхэлсэхэ дуугүй байха депутат байhанайнь үлүү болоно. Мүн баhа үсөөн тоото арадай, уг изагуурайнгаа яhатан хүниие президент болгон hунгаха арга боломжогүйнь, минин hанахада, айхабтар бүруу шэнги байна.

Дээрэ дурсагдаhан ушарhаа тон минин өөрын hанамжа: буряад, эвенк яhанай Арадай Хуралай депутадууд өөhэдынгөө тоогой хубинин гуримаар ород болон бэшэ яhатанай депутадуудай тоогой тон лэ хахадынь байха эзэргэтэй, Арадай Хуралай депутадуудай hунгагдаад байхада. Хурал дээрэ президент хадаа депутадуудаар hунгагдабал, алишье яhатанда гомдолгүй байха эзэргэтэй.

Президент буряад хүн байха ёhотой. Буряад, ород хэлэ тэгшэ мэдэхэ, буряад бэшэгэй hуургуулитай байха шухала.

Ород зоной айха, hанаагаа зобохэ хэрэг эндэ үгы. Россин гүрэнэй дээдэн зургаан хада шэнги түшэлгэтэй байна ха юм. Мүн Арадай Хуралай депутадууд тэй хахадаараа ород ба бусад яhанай болохо ёhотой.

Буряад хүн президент боложо hунгагдабал, яhанай илгаа яаншье гаргажа шадахагүй. Мүн баhа дэлхэй дээрэ нэрэтэй, харилсаатайшье болоходо, республикынгаа бүгдэ арадта үлэмнэ туhатайшье байжа болохо бэшэ гү?

Республикымнай Верховно Советэй XIV сесси дээрэ гараhан бага жэшээ: буряад хэлэн дээрэ гарадаг аймагай газетэнүүдэй асуудал, хуби заяан шинидхэгдэнгүй, олонхи болодог депутадуудай дуугаар дарагдашахань харамтай байна. Үнэн зүбөөр үгэе ойлголсонгүй олоной дуунай хүсэрхэлхы бодол баримталха болоо hаа, аюултай.

Олон удаан жэлнүүдтэ хала хадхажа, эбтэй, эмхитэй ажаhуулhан амгалан байдалаа алдангүй, арсалдаата асуудалнуудаараа энэрхы сэдьхэлээр үгэе ойлголсожо, парламентаяа тэнсүүритэй болгожо hунгаял!

Бүхэли буряад арад соо (үсөөншье тоотой hаань) президент болоод, зүб мүрөөр хүтэлхэ, олон яhатан арадайнгаа хамтын хүүжэлтэдэ hаналаа табиха, эрдэмтэй, ударидаха шадабаритай хүнэй олдохонь лабтай.

Түшэлгэтэй hандайн түлөө тэмсэлээ орхижо, үсөөн тоото арадууд, ородуудтаяа адли эрхэ сүлөөтэй, амгалан оршохын түлөө оролдоёл.

Б-Ш. ДОНДОКОВ.
Загаhата нютаг,
Хэжэнгэ.

СНГ: тобшо hонинууд

МОСКВА. Россин улаасхоорондын ашаанай «Волга-Днепр» авиакомпани манай оронhоо США ошохо саг үргэлжын рейснүүдые эмхидхэхэ хараатай.

Тус фирмын хүтэлбэрилэгшэд Холбоото Штадуудай федеральна авиационно управлениин болон энэ ороной транспортын департаментын түлөөлэгшэдтэй уулзажа, энэ шэглэлээр түрүүшын алхам хээ.

МОСКВА. Мүнөөнэй байдалаар Россин Федерацийн газар дэбисхэр дээрэ СПИД-ээр үбшэлhэн 697 үн тоологдоно. Тэдэнэй 280-шинь үхибүүд.

СПИД-ээр үбшэлжэ, 98 ехэшүүл, 61 үхибүүд наhа бараад байна. 1987 онhоо 1993 он хүрэтэр 17 үхибүүд СПИД-ээр үбшэлhэн эхэнүүдhээ түрэhэн байна. Мэргэжэлтэдэй хэлы hэргылээшье hаань, энэ үбшөөр үбдэhэн эхэнэрнүүд түрэхээ шинидэдэг юм. Теэд үхибүүдэйнь шуhан үбшэндэ нэрбэгдэhэн байна бшуу.

СПИД үбшэндэ нэрбэгдэhэн хүн удааншье hаа, муудажал байдаг юм. Мүнөө 127 ехэшүүл ба 90 үхибүүд үбшэн гэжэ тоологдоно. Үнгэрэгшэ жэлдэ Россин Федерацида СПИД-ые халдахааhан харинн гүрэнүүдэй 497 эрхэтэд тоологдоо. Тэдэ бултадаа нютагаа эльгээгдэнхэй.

КОМСОМОЛЬСК-НА-АМУРЕ. Акционернэ оедолой «Комсомолка» нэгэдэл дулаа баридаг синтепон материалай туршалгын парти бүтээн гаргаа. Оборонно «Восход» нэгэдэлэй сүлөө болоhон талмай дээрэ шэнэ үйлэдбэри түбхинэнхэй. 15 хүнэй хангадаг линии жэлэй туршада 4 мянган дүрбэлжэн метр синтепон бүтээн гаргаха аргатай юм. Үшөө хоёр лини хабсаргагдажа байнхай. Тэрэнэй ашаглалгада туршаагдахада Алас-Дурна зүгтэ хубсаhа хунар оедог тон томо предприятие хүсэд хангаха асуудал шинидхэгдэхэ юм.

Хүдэлмэрнин шэнэ hуурринуудые бии болгохо талаар «Комсомолкын» шэнэ программын ёhоор энэ материал бүтээн гаргагдадаг болоо hэн. Мүн эндэ шаахай, галантерей, гарай бэлэгэй зүйлнүүдые бүтээн гаргадаг участогууд ажаллажа захалаа. Нютагай нефть буйлуулдаг заводтой хамта спортивна болон резинэ гутал бүтээгдэнэ. Нютагта программа бэелүүлхын тула 1 миллиард түхэриг гаргашалагдажа, үшөө мянга гаран хүн ажалаар хангагдаха болоно.

КЕМЕРОВЭ. Хильн саагуур бүтээн гаргагдаhан хотын автобусуудта запас частнуудые эльгээжэ байха тухай Венгрийн «Магюрт» фирмэтэй хэлсээн баталагдаа. Түрүүшын 100 мянган доллар Венгри руу эльгээгдээд байна.

«Магюрт» фирмэтэй сэхэ холбоотой болоhомнай автобусуудай заhабарилые хямда болгохо. «Икарус» түхэлэй автобусууд Сибириин хүргэнүүд дээрэ hайнаар ябадаг. Хото соогуур олон автобусой ябадаг болоходо, хүн зон ажалдаа гээгдэхэеэ болихо» — гэжэ акционернэ «Кемеровоавторесурс» будгэмэй генеральна директор Николай Матнов тоолоно.

ИТАР—ТАСС.

Мүнөөдэр В. И. Ленинэй нүгшэhөөр 70 жэл болобо

Мавзолей соо. ИТАР—ТАСС-ай фото.

ХУБИЛЖАЛ БАЙДАГ ХОЛБОРХОЙ ЮРТЭМСЭ

Боро юрьеэнэй үдэрнүүд орон нютагаймдаа дайда дээгүүр үүлэ манаяа хэдэрэнхэй. Хүхюун соргой дуунуудшье хүнэй сэдьхэлдэ замханги, анханайхи мэтэ урин энеэбхилэлшье шарай шэгүүдтэ тэрэ түбидэ ушарнагүй. Үйлсэдэ ябагшадые адаглан харахадамни, үе сагаймхүнүүд урданайхи мэтээр үзэгдөөшье hаа, ехэнхи олониинь нэгэл ондоохон.

Туд тудтаал ямар юумэндэшьеб hанаата болонги, хоорондын харилсаанай үгэ хүүрнүүдынышье хуурай. Олониитын гэгдэдэг транспорт—автобус, трамвай соо ябагшадшье бэеэ хурханги. «Хүн гээшэ олониитэ амитан» гэhэн hүргаалта үгэнүүд ойидом гэнтэ бии болобо. Тэрэнэй удаа «Хүн — омог сортоотойгоор сэдэлнэ». гэhэн үгэнүүд шэхэндэм соностоhон шэнги болобо.

«Нэгэн бултанай түлөө, булта нэгэнэй түлөө» гэжэ досоомни нэгэ хүн бардаастайгаар дуугарба. Тиин байтараа, «хэншье бэшэ байhан хүн—хамаг бүгдэ болохо!» гэhэн дуунай үгэнүүдые хангюурдаад, үшөө нэгэн досоомни орошобо хэбэртэй. «Бүхы оронуудай пролетаринар нэгэдэгты!» гэжэ гурбадахи хоолой шарьяба.

«Ленин—ажаhуугаа,
Ленин—ажаhууна,
Ленин—хэзээдэ
ажаhуухаа!»—

гэжэ айхабтар бүдүүн хоолой хашхараад, хэн нэгэндэ хашуулжа, хардуулжа байhандал, аханханаа алдан, анханда шэхэнэй шинэ таhалхала болиhон, хайшаашье эрьелдэ нюдэнэй хараала торсолдоод лэ байдаг болоhон уряа лозунгнуудые шабадаадхиба. Досоомни гэнтэ хаанаhаашьеб бии болошоhон тэдэнэр наншалдахаhаа наагуур шуулна, hүхирэлдэнэ, сэсэрхэлдэнэ.

— Ши! Дүлии болошоо юм гүш, хэлэл даа, хэнэй талымши?! — гэжэ зандарган хоолой шэхэн дээрэмни сошордомо шангаар hүхирэжэрхибэ.

Гайхаhандаа бэеэ тоhруулан харабаб. Хажуугаарни янза бүрнин хүнүүдэй ябажа байгаашье hаань, ори гансаарханаал зогсожо, гансад өөрынгоо бодолдо эзэлэгдэшоод, өөрөө өөртөө дуугаралсажа, зүнтэгэй hуури табижа байна гээшэ гү? Али «гансаардаха» гэлэг ушарынь нимэ байдалда хүниие оруулдаг байгаа гээшэ гү?

Үйтахан таhалгынгаа дүрбэн дүлии хана соохоно гансаарханаа hуутараа, календарнин хуудаhа иража, урда үнгэрhэн жэлнүүдтэ үбэлэй эдэ үдэрнүүдтэ дэлхэй туби дээрэ ямар үйлэ хэрэгүүдэй болоhые hонирхон хаража hуутараа, «В. И. Ленинэй нүгшэhөөр 70 жэл» гэhэн хэдэхэн үгэ харажархибаб. Тингээд лэ элдэб бодолдо эзэлэгдэhээр Ленинэй сүртал доро үнгэрhэн наhанайнгаа зарим үдэрнүүдые эжэлүүдгүй ойндоо оруулжа, удаахан hуушаhан байгаа hэм.

Тэрэл ушарhаа мүнөөдэрэй хүрмэдөөтэ үйлэнүүдэй ухааемни элдэбэлhэн олон хүнэй шэнжэ янзаар сэдьхэл соомни үлхэлдэн үймэжэ байгаашье hаань, богонихон хэды дурдалга уншагша нүхэрни, шинингнгээ hонорто хэлэхэ дурамни хүрэнэ. Мүнөөдэр онсо удхатай үлэр hэн тула hонирхолтойшье байжа магад...

1. «УРДА ТҮРЭЛДӨО САГААН ЗААН ЯБАҺАН ЮМ...»

Дүшөөд онуудай hүүлэй жэлдэ гээшэ hэн ха. Тиихэдэ би наhатайшуулай үргэ шагнаха ехэл дуратай агша hэм. «Бишыхан абгай» гэжэ манайхиндаа хүндэлүүлдэг хүгшэнэйдэ байрлажа, Хэжэнгын дунда hургуулида hурадаг эдирхэн наhанин бэлэй. Бишыхан абгайнда үдэшэ бүри хүршэ hуудаг үбгэд, хүгшэд сугларжа, үльгэр домог хөөрэлдэдэг hайхан заншалтай hэн.

Нэгэтэ үдэшэлэн Хэжэнгын дасан, тэндэхи лама, хубаргууд тухай хоорэлдоонэй түлэг дунда:

— Ленин багшын нүгшэhые нютагай зонhоо хэнhэншье урид үбгэн ламхай мэдэhэн юм даа,—гэhэн үгэ шэхэндэмни дуулдашаба.

«Агаад? Хайшан гээд?»—гэhэн асуудалнууд табигдаба. Мининишье шэхэн бүришье hэртышэбэ.

— Жабартай хүйтэн hүни hэн ха. Лама, хубаргууд амгалан нойрсожо хэбтээ hэн бэээ,—гэжэ хүршэ үбгэжөөл ооröогоо эхилбэ. —Тиин сайтар гэнтэ hүниин тэнгээр үүдэ үрхэ наиргалган боложо, ехэ дуганда мүргэлдэ яаралтайгаар ошохо шанга зарлиг бууба.

Мүнөө би үбгэжөөлэй hонин хооröое үгэ дагуулан хэлэхэ арагүй hэн тула гол түлэб удхалжа бэшэхэмни...

Дасангай лама, хубаргууд ехэл мэгдүүтэй «юун болобо гээшэб, үглоонэй үншалга болотор хүлеэхын аргагүй юм гү» гэжэ сошордон, дугандаа сугларба. Дээдэ зиндаагай ламанар наманшалан, маани мэгзэм шангаар уншажа, дуган соо багтажа ядан байhан хубаргууд багшанарайнгаа шарай адуулан, hүзэглэн гүбэрнэ. Тиигэhэгээ сан хэнгэрэг наяржа, хүлеэгдээгүй энэ hүнинн уншалгын дүүрэхэдэ, үбгэн ламхай хүл дээрээ бодожо, гайхашаа бараhан саhаартанда нигжэ айлдаба:

— Гүрэн түрын дээдэ засагай үндэр шэрээдэ hууhан Ульянов-Ленин тагаалал боложо, түрэлөө hэлгэхэ утынгаа замда мүнөө гараба. Хойноhоонь бидэ бултаа були үйлэдэжэ, зальбарна гээшэбди.

Энэнэй удаа ехэ дуган соо үгрэй хираалтар үбэлэй ута hүни уншалга үргэлжэлбэ.

Үбгэжөөлэй нимэ үгэнүүдээр хөөröогөө дүүргэхэдэ, гэр соо hуугшад ехэл гайхалдаба, үбгэн ламхайн Ленин багшын нүгшэhые лагаад гэнтэ мэдэhые асуубашье. Тэрэнэй шажан мүргэлдэ харша сурталшье дурдагдаба.

— Энэмнай оорын удхатай юм даа,—гэжэ үбгэжөөл оорын hонин харюутай байба.

— Урда түрэлдөө энэ хүмнай нэгэ ороной хаан түрэдэ Сагаан Заан байhан юм гэхэ. Тэрэ хаан энэ заанай нюрганда хүндэ ашаа тээжэ өөлгэдэг, хүшэр ажалда зарадаг, тэжээл гамнажа, мүртэйгоор эдеэлүүлхэгүйhөө гадна, али болохоор доромжолдог, сохидог байhан юм ха. Тиигээд лэ тэрэ Сагаан Заан харюугаа абаха гэжэ сэдьхэдэг, хүмүүни түрэлдэ түрэхые тэнгэри бурхадта зальбардаг байhан юм гэжэ үльгэртэй юм даа,—гээд үбгэжөөл хөөröогөө дүүргэбэ.

Үбгэжөөлэй хөөрэhэн энэ домогые нютагаймнай наhажаал зон hайнаар мэдэхэ байха. Хожомой нэгэ сагта энэ бүгэдые тодорхойгоор хөөröө hаа, бүришье hонин байхал даа...

2. «ИИМЭЛ БОЛГОЖОРХЭО ЮМ ГҮБ ДАА...»

Дайнай hүүлдэхи хүндэхэн жэлнүүдэй үедэ бэлэй. Би тиихэдэ эхэ, эсэгэhээ гээгдэнхэй, зүүдэрүү байдалда оронхой гээшэ hэм. Ганса өөрыгоо дурдаадшье ялай, булта зоной байдал тулюурхан hэн даа. Мүнөонэй байдалтай ойлгоо ямар жэшээ сайхаб. Хэдышье ядуу, үлэсхэлэн ябадагшье hаа, hайн hайхан саг холо бэшэ, эдэ бүгэдые даажа, жаргалта байдалай эзэд болохобди гэhэн хурса зоригтой, эгэршэгүй этигэлтэй hэмди.

Нигэжэ эдир маанадые хүмүүжүүлдэг, сэдьхэлыемнай үргэдэг бэлэй. Тиимэhээл бидэ үе сагайгаа эрхэрэр коммунис партида, совет засагта үнэн зүрхэнhөө этигэдэг, шүтэдэгшье байгаабди. Одоол этигэл, найдалгүй ябахаhаа дорой юумэ үгыл гээшэ ха юм даа. Мүнөө энэ ёhо элихэнээр үзэгдэжэ байhан шэнги, «Ород тав зэмэтэй байhан шэнги бүүдэгэрхэн сайгаа дуугай hоронобди. Тиигэжэ hуутараа, хүгшөөдэй хэлэбэ гээшэ даа:

— Урдандаа манай буриад айл хэр үгытэйшье hаа, үлэ залгаха эдеэгүй hуугаагүй юм даа. Шинин дуулажа магтагша Ленин, Сталинай маанадаа жаргалтай болгохомнай гээд, нигэжэ хоорöруулжархёо ха юм даа, хүбүүн...

Хоолойни бажуугдашаhан шэнги болоод, hула сайшье орохоёо болишобо, «Ы-ы... дарлагша ангинн үлэгдэлэ! Үгы болоторшни үдьхэлжэрхиhэйб, наанаhаашни, мээл» гэhэн үгэнүүд досоомни орьёлоод, аягатай сайгаа бэсhээ түлхижэрхёод, бэээ хохэ газарка оложо ядан, газаншаа гарабаб...

Хэды хоноод байхада, нютагайнгаа үбгэнэй мори тэргэдэ hуунхай, абга эгэшэдээ ошоно ябаа hэм. Тэндэ намайе хуса адуулха ажал хулеэжэ байгаа. Хамаг зоной аша туhада...

3. «ЛЕНИН БАГШЫНГАА ЩАРИЛДА МҮРГЭХЭМ...»

Гуша hайса гаратараа, сагаан шулуун шэмэгтэй нинс-лэл хото Москвае хөөröөө хараа, үзөөгүй hан хүн аад, ээлжээтэ валтада гарахадаа, талжа тиишээ нинн. Тэндэ hураhан үетэн нинн хоöроон соогоо Москвае дурдажа, hонинин юумэнүүдые хо дэнь, буруугай бэлшэ гараагүй барма шэнги яа ангайлгаад лэ hу Эшхэбтэр.

Hүниин тэнгээр Д дово дээрэ буугаад, гүүр болгожо ядажа, портын уужам байша гүүр СССР ехэ гүрэнэ тан бүриин дундуур гаанаб. Хүл дээрээ үлэ залгадаг эдеэнэй та Байгал шадарайнга хүноор танилсажа дэнэбди. Хажуудамна рэл арадайм шэгтэй залуухан хүбүүд би бо.

— Шудхэröө бэдэ дэ ерээ гээшэбибди, газаршье олдохогүй,—нэгэнинь гэмэрбэ.

— Ягаашье hаа, нэй мавзолейдэ орожо раа ха юмбиди,—гэ gööдэнь дуугарба.

Танилсахадамнай, налпак яhанай хүбүүн ба. Суута каракуль хурьгадые түрэдэг hүрэг адуулдаг ажал бүүдэй хөöröөнhөө hоор, намдал адли хараха гэжэ юрэл хаш. Гэмэрhэн нүхэ нинслэл хотынгоо дань хүröөгүйдэ урхаhаан, зүдэржэ тухайгаа дуугаржа нүгөөдэнь манhаа гүйгаад, хоюулан ябашаба.

— Бааphаа даа,—гэ танилни.— Юу ой дуугарнат даа. Би курортдо амараад ябанаб. Энэ Улаан-Удэеэ нинд Ленинэй мавзолейн гэжэ зорюута үлэнэ гээр ябаhан аад, рилда мүргэнгүй би. Аша, зээнэрэй дашье эшхэбтэр Алад гарашоо hаа, нин хожомоо зобохо

Нютагайнгаа хүнүүн жэhэн шарай харуулаhоhоор үлеэhөөр ранхы үглөөгүүр электричнэдэ hуужа тын шуулатай хуулан үлеэхэн шэ ярааа бэлэбдэ дүтэлүүл

...Улаан талмай линн одод бүрэн улайран туларна. М хо, бордойхо сагаа но, зурагууд дээрэ да дүтэ танил хүн гантиг Мавзолей. Т тэ үглөөгүүршье мэтээр годиржо hүудэй hүрэг аяа Улаан талмайн хаа Мавзолей хүрэтэр хай.

«Алас-Дурна хи захашье hаа, м гэзар ха юм даа нинэй хэлэhэн оро ехэ хотодо аяар соо 55 боти ном жэр мэдэхэ шах роо үдэр hүниигүй гараа hэмби. Хор жэлэй эхиндэ ударидаhан больш тинн шугамые а роор сахиж хэйн арад түмэн шан зокой жарга лай түлөө тэмсэл да ябахые захи үгэнь сэдьхэлдэм дуугданхай.

Спасска башн нууд, үглөонэй hэ та зэдэлжэ, бур нэй сэдьхэл омо дэбэрбэ: «унш хагты, би— Со эрхэтэнби!»

Мавзолейдэ ор дэй hүрэг аалих жо эхилбэ. Тэд тагаймни ажалт ламни ябалсана би байраhаашье зогсожол байба нэй бэедэ шуг хэр үгhаа мэдэд арадайм шуhан дал соогуурни нинэй шарилда хэл түрүүлнэгэ

Ээлжээтэ амар сквада үнгэргэх мир Ленинэй Кремльдэхи гэ сэдьхэлээ хүмэ ды мэндэ ябаа байра байдалые хүдэлмэринь зогсооб. Теэд лейдэ ороогүй хайшаа юм даа мэдэнэгүйб.

«Хүнэй энэ гэлжэлэл—үри гэдэг гээшэ а сурталыень шу мэлзэл зоригы дэ дүтэ танин аша гүнанарн ты. «Хүнhөө гансал ажал дэг» гэжэ бэлэ зохёолшо хэлэ юм даа.

Сагай эрхэ байда өөрын онсо шэнжэтэй заамнай хоридохи эчи лэй эсэсэй жэл хоногуудай хүл соо хүсэтэй мүр хал мэтэ hабадаа ялан бүрьялна. Б сэлмэгшье үдэрнүү рилдана. Эгээлэймн дал хоног бүри х шэнги. Теэд эгүүрид хэ юумэн энэ хуб байдаг холборхой юр дээрэ үгы hэмнай даа.

Бүхы дэлхэйн пролетадай вождь гэжэ нэрлэ hэн В. И. Ленин сурт соогоо нигэжэ номноhоншь гээшэл.

М. ВАТОИН,
ж зохёолшо.

Уран зохёолой хүүдэн

Эрдэни Дугаровай
этэ номой нимэ нэрэ
р Хорнин аймагай түү-
пографида хэблагдэһэн
олондо ойлгосотой ха.
жилдэ Буряадай по-
блэл буряад хэлэн дээ-
нуудые үсөөхэнөөр, ша-
огоо гэхэ юм гү, хэб-
болонхой гэжэ олондо
эдээжэ гээшэ. Үшар
тыеньшье олон зон ту-
г байха,
эшын үльгэр» гэжэ
Арбан хоёр һара» гэ-
интэ гаршагтай үлхөө
үдээр нээгдэнэ.
эй 12 һара тухай шү-
ые олохон поэдүүд
од туршаһан байха.
дурдабашье, олдоно
р бэшэ. Сагаа урид
арһан манай мэдээ-
т Георгий Дашабылов
Арбан хоёр һара» гэ-
хөө шүлэгүүд соогоо,
ль февраль һара ту-
гэжэ бэшэнхэй:
аараа ходо бударһан,
юухан нара асарһан
ирхан февраль
уухилаа,
агшал үнеэн
туглаалаа.
алган мүнөө ерэнхэйл,
алжал хүүгэд
дүрьенхэйл,
эртэ еэхэр хүртэнхэй,
энэл одоол
тэбжэрхэй.
Һара тушаа Эрдэни
в нимээр хэлэнэ:
дэн февраль
үүн зантай,
эрүүн һалхитай,
эрүүлжэ ядахагүй,
алганай үеэр,
ан дэлһэтэ
ун һүрэгтэл,
ohoop үлсэнэ.
у үлеэнээр
у хүйтые
дан үлеэхэнь
аа дүтэлүүлхэнь.
хоёр шүлэгые сасуул-
бэл, хоюулан соонь
ь һарын онсо шэнжэ-
ухай үхибүүдтэ яһа-
оогүй үгэнүүдые үгы
ад, «сахирхан» гэһэн
үри багашуул ойлго-
о болохо. Тиигэбэль,
арынь гансата ойл-
үгэхэ зэргэтэй гээшэ.
эй һарануд тухай
Дугаровай бусад шү-
һайнаар. образноор
онхой байна. Нимэ
дые жэшээ болгон,
да болоно:
хүхэхэн ургыгаар
ын урин энгэртэ
а табин буужа,
ние баясуулба...
ахан зунай зулай—
ухан зантай нюль
рхэн дүүхэйдэл
гоёонхой,
тэ даруулга
үмдэнхэй...
хэр үбгэжөөд
эн декабрь
ын дэгэлээ
рһэр морилбо...
й нэрэ болоһон
ин үльгэр» гэжэ 7
булгэүүдһээ бүридэ-
лэгые үншахада, яһа-
д.
эрэй үйлэдэгшэ нюур-
вэлэ, тулгуур. трам-
р болоно.
гур унтаад, трамвай
ньээ гээгдэжэ, ган-
үлэшэнэ. Һүни боло-
«трампарк яларна,
нуд сугларна».
рхиһон тулгуур арга-
лдана, ехээр айна.
юрнь трамвай тэрэ-
улаахан үгөөр аргада-
жа, оортэеэ унтахыень ду-
радхаба. Һанаасень заһаха
гэжэ бүри дуу дуулана:

Һохор хүн
Һонор даа шамтай,
Тос-тос
Тоншоношь урдань,
Торуулнагүйш.
Урихан зантайш,
Унтажа амарыш,
Дохолон хүн
Дорюун даа шамтай.
Тон-тон
Туһатайш хүлдэнь,
Торуулнагүйш.
Урихан зантайш,
Унтажа амарыш.

Энэ утахан шүлэгөө поэт
нигээд дүүргэнхэй:

...Бүхэ нойрто абтажа,
Бухы байдал зүүдэнэй,
Зай, бидэшье унтажа,
Манай даа зүүдээ.

Тулиһан тулгуурые хайр-
лайһан багашуул, тэрэнэйнгээ
амар мэндэ нойрсоходо, өө-
һэдөөшье энээхэн үлгын дуун
доро зохидхоонгоо унташаха
жэшээтэй бэшэ гү? Тиимэ
һаань, поэт энэ шүлэг соо
табиһан зэрилгөөо бэелүүлж
шадаа гээшэ.

Удаадахи шүлэгүүд соо-
һоо «Хүхэ шүлэг», «Алаг
туун», «Асуудал», «Сэлмэг
үдэр», «Зун ямар үнгэтэйб?»,
«Хоёр һолонго» гэһэн шүлэ-
гүүдые илган дурдахада, тэ-
дэ булта юрын үгэнүүдээр,
ульгам хэлээр бэшэгдэһэн
байна. Багашуулай мэдэжэ
абамаар, һургаал заабари
боломоор зүйлнүүд шүлэгүү-
дэй удха бүридхэнхэй.

Хун сагаан хониндо, мүр-
гүй шуран ямаанда, харагша
һүтэй үнеэндэ, хатарша хээр
мориндо, тарган сагаан га-
хайда, хоройшо хара нохой-
до хэмгүй ехээр дуратай
Балдан гэжэ хүбүүн («Асуу-
дал» гэжэ шүлэг) бишыхан
уншагшадһаа асууна:

Малда угаа дуратайб,
Хэн болохо хабиб?
Хэн зүб таахаб?

Энэ шүлэгые анхаралтай-
гаар уншаһан үхибүүд асуу-
далда зүбөөр харюусажа
ядахагүй байха.

«Тоолуурнууд» гэһэн нин-
тэ гаршаг доро 11 багахан
шүлэг оруулагданхай. Ми-
нии һанахада, тоолуурнуу-
дай туһатай талань гэбэл,
тэдэ үсөөхэн, хэдэн удаа
дабтагдаһан үгэнүүдээр бэ-
шэгдэдэг. Тиимэһээ, үхибүү-
дэй сээжээр хэлэхэдэ, ехэ
бэлэн, зохид байдаг.

Нимэ арга дүрэдэ Эрдэни
Дугаров түрүүшынхиеэ хан-
дажа байнагүй. Энээнһээ ур-
да тээхи номуудайнь нэгэн
соо тоолуурнууд дайралдаа
һэн. Жэшээнь, нимэ тоо-
луур:

Нэгэн, хоёр, гурба,
Нэрэ шинии хэн бэ?
Дүрбэ, таба, зургаа,
долоо,
Дүү шинии хэн бэ?
Найма, юһэ, арба,
Наһан шинии хэды бэ?
Хэн гээшэбши, хэлыш,
Хэды тоо мэдэхэбши?

Шэнэ номдонь нимэ тоо-
луур бии:

А. Б. В.—
Үзэгүүдтэ һурабаб.
1, 2, 3—
Тоонуудта һурабаб,
Шинии нэрэ уншахаб,—
А. Б. В...
Шинии наһа тоолохоб,—
1, 2, 3...

Поэт урид бэшэһэнээ даб-
тахаяа һанаа гэжэ эдэ жэ-
шээнүүд дээрэһээ ойлгожо
абамаар.

«Нэмэлтэтэй шүлэг»,
«Ололготой шүлэг» гэһэнүүд
но. «Шэрэһээ» гэһэн үгэ-
дөө хэлэлгээрээ таарама,
рифмэтэй боломоор үгэ цоэт
заатагүй олохо гэһэн зорил-
готой байһаниинь ойлгосо-
той. «Хожомынь» «оройхон»
гэхэ мэтын удхатай үгэ эндэ
эгээл таараха һэн ха.

Эрдэни Дугаровай шэнэ
ном «Муу нэрэ» гэһэн гори-
той шүлэгөөр түгэсэнэ. 8 ба-
гахан бүлэгһөө бүридэһэн
энэ шүлэг үльгэр болоно.

Эхнииниинь нимэ:

Холошье бэшэ,
Дүтэшье бэшэ
Нэгэл нютаг нугада,
Нэгэл саг үедэ
Мууда угаа дуратай
Муу Нэрэ байһан юм.

Саашань поэт тэрэнэйнгээ
шарай түхэлтэй танилсуулна:

Унтаана, залхуушуулые
Уптаридань үнжүүлнэ;
Эрхэ тангилнуудые
Эхэ захагүй гэгүүлнэ;
Һалан муухайшуулые
Һалан һандангүй
затайлгана...

Зүгөөр нигэжэ тэрэ удаан
аашалжа ябанагүй. «Холыы-
шье бэшэ, дүтыншье бэшэ
тэрэ нютагайхид тэсэлээ ба-
раба, тэдэ һайгаа алдаашад
тэмсалээ эхилбэ».

...Муу муухайгаа
Муушала муушалһаар,
Муу нэрые
Дайла дайлаһаар...
Һайн һайхан
Һара нарандал толорбо,
Муу Нэрэ
Мухар нүхэндэ оробо.

Намнуулһан хүйхэр мууе
бэдэржэ нилээн тэнэнэ. Теэд
хаанашье оложо ядана. Нэ-
гэтэ нэгэ тээ ороходонь,
одоол муу юумэн һүжэржэ,
шанга наншалдаан боложо
байба! Одоол баярлаһан. Муу
Нэрэ һаадгүй тэдэнтэй нүхэ-
рхэ гэжэ ябаһаар, өөроошье
ойлгонгүй, үхэлөө олоно.

...Баярлахын ехээр
баярлан,
Боксолдоошодо аһалдан,
Хоёрой хоорондо орожо,
Хүхэ бала сохюулба...

Энэ шүлэгэй п.рваал
ехэтэй байһаниинь жэншэд-
гүй. Энэ ушараар ондоо, ур-
дань уншагдаһан, удхаараа
адли зохёолнууд һанаанда
ороно. Цырен-Базар Бадмае-
вай «Дондогой зүүдэн» гэ-
жэ зохёод жэшээ болгон
дурдамаар.

Цырен-Базар Бадмаев нэ-
гэтэ уран зохёолшодой суг-
лаан дээрэ үгэ хэлэхэдээ:
«Намайе хүнүүд классик гэ-
дэг агша...»—гэжэ үгэ алда-
һан юм гээд дуулаһан бай-
каб. Энээниинь тодожо
абаа, Чимит-Рэгзэн Намжи-
лов нүхэр ёноор нигэжэ шог-
лоһон байдаг:

Арбаад номтойб,
Агадаа хонитойб.
Амиды классигби,
Аарса халаадагби...

Эрдэни Дугаров түрэһэн
тоонто Хори нютагтаа ажа-
һуухадаа, зохёолнуудаа аша
үрэтэйгөөр бэшэһээр. Зо-
хёохы ажалайнь үндэр гэр-
шэ, сагнэлтэ болон шэнэ но-
мынь мүндэлбэ ха юм.

Д. ДАМБАЕВ,
журналист.

Номой шэнжэлэл ба шүүмжэлэл

«ҮДЭШЫН ҮЛЬГЭР»

Болот БАДМАЕВ

Дэрэстэй

Баян дэлгэр
Борьёо талаһаа ахилээд,
Сэлгеэ номин
Сэлэнгэ мүрэн хүрэтэр
Нэмжын харагданаш,
Нарата миниии Дэрэстэй.
Зэрэлгээтэйн зэд улаан
майлануд,
Зэргэлээ сэнхир Номто.
Дархан ууланууд,
Зэлэ татаһан хун сагаан
баялигтай
Зэдэ голоймин жаргалта
һайхан Дэрэстэй,
Заха холуур алдар сууда
гаранхай!
Алишье зүгтөө
Обоо бунхан тахилтай,
Улаан сахюуса мүргэлтэй,
Атхан дасан дэмбэрэлтэй,
Арюун нютаг Дэрэстэй,
Аласай холодо магтаалтай!

Сагаан толгойн үбэртэ...

Сагаан толгой гээшэмнай
Согтой хүхюун нааданай
хада,
Санаша манай хүбүүдэй
Сэдьхэл һанаа татана ха.
Сагаан Толгойн оройһоо
Сахали шубуундал
ниндэхэш.
Гэнтэ мэгдэн нанГаал һаа,
Гэмгүй саһа руу умбахаш.
Хүйтэн шолмо-һалхин
Хасар нюурыем долёоно.
Хүхюун манай санашад
Хэмгүй тэрэнние магтана
ха.
Ульгам саныи мүрнүүд
Уран дарханай
һниилэһэндэл.
Угалзатан холоһоо
харагдана
Сагаан Толгойн үбэртэ.

Цыдэб ДЫМЧИКОВ

ХЭРМЭН

(Рассказ)

Би агнуурида ехэл дурэ-
гүй хүм. Теэд агнаха дура-
тай гээшэм аргагүй. Наһа-
жаал ангуушадай агнуури
тухай хөөрэлдэхыень шаг-
нахадаа, юрэдөл, намшуу
бордоого хүнэй ангай бэеһээ
шуһа гоожуулха гээшэ бэр-
хэтэйхэн лэ ха даа гэжэ
ходо һанадаг һэм. Гэбэшье
эжэлэнгүйл нөөхил бага ка-
либрайнгаа буу үргэлөөд
голые зубшажа гү, али сөөр-
рэм нуурхануудые тойрожо
гарашадаг байгааб. Үгы даа.
Нугаһадшье һаа тиимэ бэ-
лэн «уяатай» байдаггүй һэм-
най даа. Арайхан гэжэ мар-
яажа дүтэлхэдэшни нэгэн
гээ һаа ниндэшэхэ, үгышье
һаа буудахадашни бэлээр
тудагдаад орхихогүй. Энэ
жэл ямар талаамни болоһон
юм, нэгэтэ агнууриһаа бу-
сахадаа нэгэ хэрмэтэй бу-
саһан хүм.

Нэгэ үглөөгүүр гэртэһээ
гарахадам мүнгэтэн тооһор-
жо байһан жабар соогуур
шаргал улаахан наран гара-
жа байба.

Бага калибрайнгаа сэм-
гыень уруунь харуулжа үр-
гэлөөд, урагшаа ой тээшэ
хүнгэхэнөөр алхалан ябаша-
баб.

Нюхойн арһаар зүймэл
малгайтайшье һаамни үглөө-
нэй шэмэрүүн жабар шэм-
хээд, шэмхээд абана. Сээ-
жэбшэ дэгэлэйм энгэр дээ-
гүүр бамбагар сагаан сэн
тогтожо, үргыем хайрана.
Ойдо ороходом абяа шэмээ-
гүй. Харгыемни хүндэлэн
гүйльэнэн шачлаганай мүр-
нүүд дүүрэн. Шандагад ха-
рагдаашье һаа, байжа үгэ-
хэ бэшэ ха юм. Эдэ мүр-
нүүд минии сэдьхэл хүдэл-
гэнэгүй. Тээ саана ошоод
ябахадам хажуулаамни бо-
ро хурануд паршаганалдан
ниндэшэнэд. Буугаа гар дээ-
саараа энеэдэһэншье хүрэ-
хэеэ һанаха юм. Үбэштэйм-
һүү бэшэ аад, ой соо ган-
саараа энеэжэ ябаха гүш
даа, толгойдошни гансал—
хэрмэн. Ябууд дундаа там-
хяяа аһаанаб. Хэрмэнэйшье
мүрнүүд бии боложо эхил-
бэ. Хургаараа хүрэхэдэм,
үглөөгүүр эртэнэй гүйлдэ-
жэрхиһэн хэбэртэй.

Ута гүрбэгэр шэнэһэд өөдэ
нюдэнэйнгоо шалашатар
гэтэнэб. Үгы. Хай элеэлхэеэ
ябашоо гээшэ ха даа. Нэ-
гэ шэнэһэнэй оройдо хэр-
мэнэй хурил харажархибаб.
Ошожо шэнэные тоншоодшье
үзэнэб. Үгы. Саашаа ябаха-
дам, баһа нэгэ хурил. Гара-
һан мүр бии аад, ерэжэ оро-
һон мүр байбагүй. Зай даа,
одоолшье энээнние дахаха
шунажа захалаагүй хүдөө нютагуудаймнай бөлигтэн тодоржо эхилээ һааб даа.

Тэдэнэй нэгэн Эгэтын-Адагай «Победа» колхозой тоо бүридхэгшэ Цыдэб Дамбаевич Дымчиков байһан юм.

Цыдэб Дымчиковэй бэшэһэн мэдээсэл, статьянууд һэрэ үедөө аймагайнгаа, мүн «Буряад—Монголой үнэн» газетэнүүдтэ толилогдодог бэлэй.

Үншагшадай һонорто дурадхагдаһан энэ «Хэрмэн» гэжэ рассказаа Цыдэб Дымчиков 36—37 жэлэй саана Ярууныигаа литературна нэгэдэлэй ээлжээтэ зүбшэн хэлсэлгэдэ табижа, һайшаагдаа бэлэй. Иланганяа Ким Цыденов хэдэ хэдэн һайн дурадхалнуудые хэлээ агша һэн.

Наһанайнгаа эртэхэн лэ хаһада нютшэһэн Цыдэб Дымчиков саашадаа шүлэг, рассказуудые, мүн хожомоо томо захата бүтээлнүүдые бэшэхэ шадабари бэлигээ туршажа, мүлижэ эхилһэн ябаал даа...

Б. ЖАНЧИПОВ.

ШАН АБАХАЯА ЕРЭЭГҮЙ

МОСКВА. Жэлэй ород эрхим романай түлөө уран зохёолшо Владимир Маканиин «Букер-93» гэһэн шангай лаурсат болон нэрлэгдэбэ. Тэрэнэй «Дундаа графинтай сэмбээр хушагдаһан стол» гэжэ роман нимэ үндэрөөр сэгнэгдэһэн байна. Шанда хүртэгшэ 10 мянган фунт стерлинг мүнгэ абаха байгаа. Гэбэшье Германида байһан ушарһаа абабагүй.

«Букер-93» шанда дэбжүүлэгшэдэй түгэсхэлэй дүхэриггэ үшөө дүрбэн уран зохёолшод: Виктор Астафьев, Олег Ермаков, Семён Липкин, Людмила Улицкая үлөөд байгаа. Улаасхоорондын жюриин дурадхалаар тэдэнэр 39 уран зохёолшодһоо шэлэгдэһэн юм.

Букерэй ород шан хадаа 1992 ондо бии болгогдоо һэн. Тиигээд ород хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн эрхим зохёолой түлөө жэл бүри үгтэхэ ёһотой юм. Авторайнь ямаршье гүрэнэй эрхэтэн байһаи ушар хараада абтадагүй.

Англиин шангай жэшээгээр бии болгогдоһон энэ шан хадаа Великобританиин Букер гэжа компаниар, мүн Россидахи Британска советээр эмхидхэгдээд, мүнөө үеын ород уран зохёолые баруун оронуудай уншагшадтай танилсуулжа байха зорилготой юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: «Букер-93» шангай баяр ёнололой үдэшэ Булат ОКУДЖАВА Сергей ЗАЛЫГИН хоёр.

(ИТАР—ТАСС).

Элбэг МАНЗАРОВ

ДУРАНАЙ ҮЛХӨӨ ШҮРЭНҮҮД

шэнэ
шинии
тулгуур
гаар бэсэрэ
тулалдахаб
мүсоороо.
шубуундал
тэнгэриһээ
шинии
хабсагай
унахаб
оүрхэсэ.
* * *
Сагай эрхэ
ын онсо
мнай хорид
эсэсэй
огуудай
мэтэ
бурьялна.
мэгшье
дана.
хоног
ни.
юумэн
даг
рэ үгы
Бухы
вождь
В. И. Ленин
огоо нигэжэ
шэл.

Ч. БАТОИН,
н зохёолшо.

шэнэ
Тогло
Наһан
Налайжа,
* * *
Дуранай
Далай
Дүүлим
Дулмые
Сэбэр
Сэсэн
Бэе
Байжа
Үльгэрэй
Үлүү
Удэшэнинь
Үүлэрэрэ
Тогложо
мэхэлэн
Наһан
Жаргажа
шамтаяа.
* * *
Дуран
Дэлхэйн
Дуран
Дурлаһанай
Дуранай
Дэлхэй
Дуранай
Дуун
Дуун—
Дуун
Дуран — дурлаагүйдэ
Дуран
Дурлаагүй
Дэлхэйн
Сэсэгүй
Сэнхир
Үргөөд, тэбэрэзд таалаа
һэм.
* * *
Дуран
Дуран
Дуратайм
Дурыемни
* * *
Дуран
Дуран
Дурлаһанай
Дуранай
Дэлхэй
Дуранай
Дуун
Дуун—
Дуун
Дуун
Дуран
Дурлаагүй
Дэлхэйн
Сэсэгүй
Сэнхир
Үдэшэндөө шамаяа
нанаи, наһан,
Унтажа ядан
Уулзаха
Үдэрэй
Наһайн
Һара нарантай
Зугаа
Зүрхэндөө
Зөөлэхэн
Зүүдэндэй
Уулзаха
Ухаандаа
шэбшэнэлбэ.

Хандажаб

Дампилова

МИНИИ МОЙҺОН

Мойһон дахинаа сэсэглэ,
Минии мойһон...
Түрүүшымни дурые
Тэхэрюулэн һануулжа,
Зүрхэнэйм сохисые
Доһолуулан хулгүүлбэш,
Минии мойһон...
Хотын багахан
сэсэрлигэй
Хойто буландахана
Ургадаг һэнши,
Үзэмжэгүйхэн
минии мойһон.
Гэбэшье,
Гэнтэ байтараа
Гоёор сэсэглээд,
Сэлмэг нэгэ үглөөгүүр
Саб сагаахан
Самсаяа хэдэрээд,
Сэдьхэл хулгүүлмээр
Сэбэр болошодог һэнши
минии мойһон!

Бага калибрайнгаа сэмгыень уруунь харуулжа үргэлөөд, урагшаа ой тээшэ хүнгэхэнөөр алхалан ябашабаб.

Нюхойн арһаар зүймэл малгайтайшье һаамни үглөонэй шэмэрүүн жабар шэмхээд, шэмхээд абана. Сээжэбшэ дэгэлэйм энгэр дээгүүр бамбагар сагаан сэн тогтожо, үргыем хайрана. Ойдо ороходом абяа шэмээгүй. Харгыемни хүндэлэн гүйльэнэн шачлаганай мүрнүүд дүүрэн. Шандагад харагдаашье һаа, байжа үгэхэ бэшэ ха юм. Эдэ мүрнүүд минии сэдьхэл хүдэлгэнэгүй. Тээ саана ошоод ябахадам хажуулаамни боро хурануд паршаганалдан ниндэшэнэд. Буугаа гар дээсаараа энеэдэһэншье хүрэхэеэ һанаха юм. Үбэштэймһүү бэшэ аад, ой соо гансаараа энеэжэ ябаха гүш даа, толгойдошни гансал—хэрмэн. Ябууд дундаа тамхяяа аһаанаб. Хэрмэнэйшье мүрнүүд бии боложо эхилбэ. Хургаараа хүрэхэдэм, үглөөгүүр эртэнэй гүйлдэжэрхиһэн хэбэртэй.

Ута гүрбэгэр шэнэһэд өөдэ нюдэнэйнгоо шалашатар гэтэнэб. Үгы. Хай элеэлхэеэ ябашоо гээшэ ха даа. Нэгэ шэнэһэнэй оройдо хэрмэнэй хурил харажархибаб. Ошожо шэнэные тоншоодшье үзэнэб. Үгы. Саашаа ябахадам, баһа нэгэ хурил. Гараһан мүр бии аад, ерэжэ оро-һон мүр байбагүй. Зай даа, одоолшье энээнние дахаха болоторөө
Үргэһэн дурысш
һанахалби.
Доодо замбида ороторөө
Дурлан шамаяа ябахалби!
Ашанар, гушанартаа
дамжуулан,
Арад зондоо магтуулан,
Анханай түрэлхинн
булнгаар
Алтанхан заяатай
ябаарайш.

Фёдор МАНЖИХАНОВ

ЭГЭШЭДЭЭ

Эгэшэм шамдаа найданаб,
Эжыдээл шэнгеэр
хайрлапаб.
Эхымни ороидо
эльгэмниш,
Энхэхэн жаргалайм
һүлдэмниш!
Энхэрэлээр шамдаа
аһаналби,
Эльгэлэн хоюулаа
саданалди.
Эльбүүлэн толгойгоо
эгэшэдээ
Эмээхэйрэн дүүргэнэб
сэдьхэлээ!
Эрхээр удэһэн бэедэмни
Эжым боложо һуубалши.
Элшэеэ залаһан нарандал
Энхэ дурала үгэбэлши!
Үтэлтэроо, буурал

Мүнөөдэр—Агын, Сүүгэлэй дасангуудые һэргээн бодхоохо жасада хандиб үргэхэ хурал Ага һууринда үнгэрхэнь

БУЯНАЙ ХЭРЭГ—БҮГЭДЭ ЗОНОЙ ТЭДХЭМЖЭЭР

Агын ба Сүүгэлэй дасангуудай нэргээн шэнэлэлгын асуудалаар үнгэргэдэхэеэ байһан телемарафоной ехэ удха шанар тухай хоорэлдэнгөө, манай корреспондент шажанай тус гуламтануудай санаартанда дасанайнь мунөөнэй байдал тухай, хандиб үргэлгын аша буян тухай асуудалнуудые табиһан байна.

Агын дасанай эгээл наһажаал лама ГОМБОЕВ АЮР:

— Би 86 наһатайб. Буряад ламанарай дунда тон үндэр наһатаниинь болоод байна аабзаб.

9 наһатайдаа энэ дасанда шаби болжо ерэһэн хүм. Гэбшэ гараад байтарни, 1930 ондо дасан дугангуудые һандаргажа эхилээд, түрмэдэ хаажархёо бэлэй.

Агын дасан хадаа ехэ номтой, һургуулитай, буддын шажантанай буян үйлэдэхэ хэрэгтэ маша табьяатай байһан юм гээшэ. Минин үедэ 1200 ламанар тоологдодог байгаа. Номой дээдэ шата гаталһан һаарамба, дооромбонуудтай байһан.

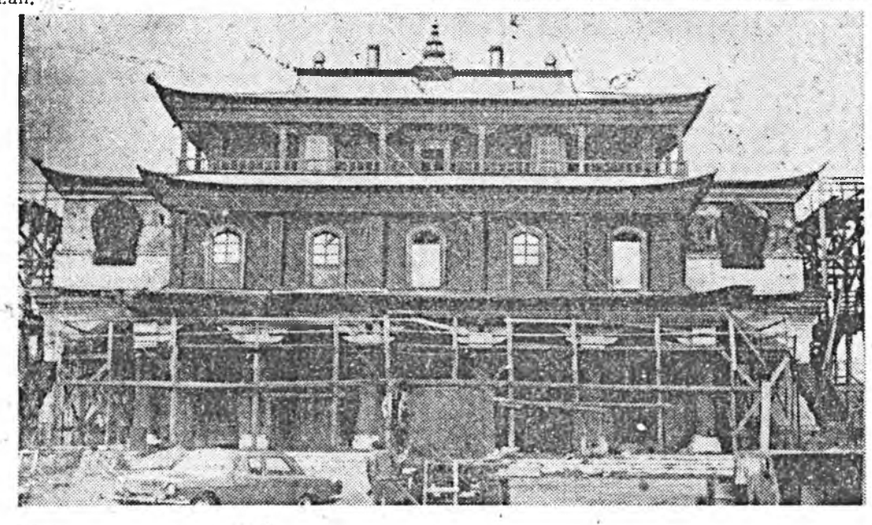

Шойрын, зурхайн, эмэй һургуулинууд бии һэн. Шабинарынь табжа гарадаг бэлэй. Мүн тэрэшэлэн бурхан буянай ном һудар (Ганжуур, Данжуурһаа эхилээд) ба үнэтэ хэрэгсэлнүүд олон һэн бэд даа.

Эдэ бүгэдэ үйрэгдэн тараагдажа, лама, хубарагуудынь хаалга, хашалтада намнуулхадаа, ехэ һүрөөтэй һэн. Бишье хойшо сүлэгдоод ябатараа, 1945 ондо «шажан баталагдаба» гэжэ зарлиг гарахадань, нютагаа бусаа һэм.

1940 ондо Агын дасанай дахяад нээгдэхэдэ хүн зон ехэ хүхиһэн, сэдьхэлээ заһаһан гээшэ. Түрүүшээр Жамбалдоржо табжа (Гомбоев хамба) бидэ хоёр эндэ бии боложо, дасанайнгаа байдал шэнээр түхеэржэ эхилһэн байхабди. Хамбамни ябуулгынь, би завхозынь байгаа һэн хаб. Урдань склад болошоһон сагаан дасанаа сүлөөлөод, һандарһан, бутарһан газарыень заһабарилаад, зон хүниөо тахил бурхангуудые, ном һударнуудые суглуулаад, уншалга эхилээ агша бэлэйбди. Гомбоевой аша ороллогоор энэ мүнөөнэйнгөө түхэлдэ ороод байна гээшэ.

Мүнөө шажан мүргэлэй дэлгэржэ байһан үе хадаа зоной сэдьхэлээ сэбэрлэхэ ябадалда айхабтар удха шанартай ха юм. Илангаяа залуу үетэн урмашанги хэбэртэй. Хурал, уншалгануудта зон яһала хабаадана, арга зоргээрээ үргэлшье хэдэг гээшэ ааб даа.

Манай нютагай хоёр ехэ дасангуудай жасада хандиб үргэлгэ эмхидхэжэ байһан хэрэг аргагүй һайшаалтай. Эндэ ороһон зөөри эхилэгдээд байһан ехэ сүмын барилгада хэрэглэгдэхэ юм байха. Агын дасан гээшэ энэ дэлхэйн соло нэрэдэ олоһон түүхэтэй юм. Энээн тухай нимэ жэшээ хөөрэһүү. 1960 ондо Гомбоев хамбын Энэдхэг ошоод ябахада, Агын дасанай шэрээтэ гэжэ мэдэхэдээ, тэндэхи һүзэгтэн аргагүй ехээр һонирхоһон, «ном бэлэглогты» гэжэ мэгдэхээһэн ха.

Шажан мүргэл болбол олоной хүсоор үйлэдэгдэдэг, бүтээгдэдэг ёһотой.

Сүүгэлэй дасанай шэрээтын орлогшо ДУГАРЖАБЭ ЧЭМЭДДОРЖО:

— Мүнөө бидэ 13 ламанар, 7 хубарагууд эндэ хүдэлжэ байнабди. Тинхэдэ үшөө 4 хубарагууд Хэжэнгын дасанһаа ерээд һурана. Эндэ тээсгэн Зэдэнээ ламхайнь морилоод, хубарагуудыень манда һургаха тухай хөөрэлдөө һэмди. Буряад ороной дасан хиидүүдээр, Хэжэнгэ, Чисаанатай илангаяа барисаатай болонхойбди. Гадна Шэнэхээнһээ 5 ламанар ерэнхэй, хоёрынь эм баридаг, жагты табидаг.

Нигээд байхадаа, зүндөө хурал уншалгануудаа, маанин мэгэммүүдээ— зоной хэрэг бүтээхэ аргатайбди.

Зүгөөр дасанаймнай барилга ехэ удаарна. Түрүүшээр яһала шударгыгаар эхилһэн аад, һүүлэй жэлнүүдтэ аалидашанхай. Элдэб барилгын модо шулуун, мүнгэ зөөри дуталдадаг янзатай аша. Гол дасаниие һэргээхын тула нилээн ехэ ажал хэгдэхэ ёһотой. Тинхэдэ Мамбын дуганиие шэнэлэн заһабарилаа һаа, һургуули нээхэ арга байна. Багшанар бии гээшэ бэд даа.

Агын ба Сүүгэлэй дасангуудые шэнэлэн һэргээхэ хэрэгтэ үргэл хандиб ябуулха тухай Буряад орон дотор, Агын округоор дэлгэрһэн үүсхэл эдэбхиие бидэ, санаартан, ехэ һайшаанабди. Буянай хэрэг гээшэ бүгэдэ зоной тэдхэмжээр бүтэдэг байһан түүхэтэй юм байха.

Нимэ домог бии аабза: урдань нэгэ баян бардам хүн нүгэлөө арилгахын тула өөрынгөө зөөрөөр дасан барюулхам гэбэ ха. Тэрээнээ бэелүүлээд, наһа барахан хойноо Эрлиг-Номуун хаанда ошоходонь, нүгэлһөө хахасаагүй байба ха. Юундэб гэхэдэ, биб гэжэ һанаһан, бэлээр хойто түрэлөө олохо тухай бодомжолһон байгаа. Харин дасан барилга, буян хэшээлгэ хадаа олоной хүсоор хэгдэдэг байгаа.

Ц. ГОНГОРОВ
бэшэжэ абаба.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: һэргээгдэжэ байһан Сүүгэл дасанай Цогчин сүмэ, тус дасанай бүлэг ламанар, хубарагуд.

Ж. БАЛДАНОВАЙ фото.

ЭРДЭМТЫН ОНСО ЕХЭ ГАБЬЯ

Профессор В. И. Затеевэй 70 наһанай ойдо

Республикын мэргэжэлтэ философуудай нэгэн— философийн эрдэмэй доктор, профессор, Россин болон Буряадай эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша Владимир Иосифович Затеевэй түрэһөөр 70 жэлэй, багшын болон нинтын ажал ябуулга хэжэ эхилһээр 40 жэлэй ой эдэ үдэрнүүдтэ үүсэбэ.

В. И. Затеев 1924 оной январиин 19-дэ Баргажанай голдо түрэһэн юм. Тэрэнэй түрэлхид угай Сибириин, багша мэргэжэлтэй зон байгаа. Юрын ажалша зоной дундаһаа гараһан тэдэнэр нютагай ёһотойл сэхээтэн, гуримтай бэрхэ багшанар байһан тула Володя хүбүүнэйнгээ һонирхол һэдэбые хүгжөөжэ, эрхим һайнаар һургаһан юм.

Һүрөөтэй 1941 оной зун бараг һайн бэлэдхэл үгэдэг Баргажанай дунда һургуулиин 10 класс дүүргээд, Владимир Затеев өөрынгөө олон мянган үетэнтэй хамта Совет Армийн албанда татагдажа, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадалсаа бэлэй. Фронт дээрэ тэрэ авиационно механигуудай зэргэдэ алба хээ.

Дайнай дүүрэхэдэ, 1946 ондо албанһаа табигдаад, В. Затеев М. В. Ломоносовой нэрэмжэтэ Москвагай Үүрэнэй университедэй философийн факультедтэ абтаһан юм. Тиигэжэ үсэгэлдэрэй «дайнай университет» гараһан юрын сэрэгшэд, офицернүүд Платоной, Декартын, Кантын, Герценэй философи үсэд нэтэрүүгээр шудалжа захалаа һэн.

Студент В. Затеев ороддосотой һуралсалайнгаа хажуугаар университедэйнгээ нинтын ажалда эдэбхи үүсхэлтэйгээр хабаадалсадаг байба. Он жэлнүүд онштотой түргөөр ошожо байба. Тиигэһээр студент хаһын жэлнүүд ходорон ошоо. 1951 ондо залуу философ мэргэжэлтэ В. И. Затеев университедээ эрхимээр дүүргэһэн диплом абаа бэлэй.

Эрдэм шэнжэлэлгын хэрэгтэ абьяастай байһанийнь хараада абтан, факультедэй аспирантурада һуралсалаа үргэлжэлүүлхээр зууршалагдаа һэн. Тиигээд лэ аспирантураяа үшөө дүүргээдүй байхадаа, кандидатска диссертаци хамгаалаад, тэрэнь факультедэйнь Эрдэмтэдэй эблэлээр хэблүүлэгдэхэ гэжэ шиидхэгдэһэн юм.

1954 ондо Буряадай багшанарай институдай захиргаанай уряалаар залуу эрдэмтэ— философийн эрдэмэй кандидат Улаан-Удэ ерэжэ, республикынгаа хуушанай дээдэ һургуулида философийн багшаар мүнөөшье болотор ажаллажа байна.

Дайнай хойто тээхи 50-яад онуудаар нинтын эрдэмүүдые, илангала философи зааха багшанар дуталдадаг бэлэй. Тиимэһээ В. И. Затеев Буряадһаа гараһан анха түрүүшын мэргэжэлтэ философ байһан тула Улаан-Удын бусадшье дээдэ һургуулинуудта, жэшээлхэдэ, Зүүн Сибириин соёлой институдта, партийна һуралсалай газарнуудта, республикын хүтэлбэрилхы хүдэлмэрилэгшэдэй курсануудта, Багшанарай мэргэжэл дээшэлүүлхэ институдта, мүн зоной урда лекци хөөрэлдөө үнгэргэхэ, республикын газетэнүүдтэ статья бэшэхэ гэхэ мэтын ехэ ажал ябуулдаг байгаа.

В. И. Затеев 40 жэлдэ институдта ажаллаха үедөө дээдэ һургуулиие хүгжөөхэ хэрэгтэ ехэ аша туһаяа үзүүлээ юм. Илангаяа дээдэ һургуулиин оюутадай урда философи зааха хэрэг урагшатайгаар ябуулаа. Тиигэжэ 1963 ондо республикадахи анхан түрүүшын бэээ даанхай философийн кафедрые байгуулжа, түрүүшынь хүтэлбэрилэгшэ болоһон юм.

В. И. Затеев 30 шахуу жэлдэ кафедрые хүтэлбэрилжэ байхадаа, тэндэ ажаллаган бүхы шахуу нухэдэйнгөө кандидатска диссертаци, гурбанайнь докторско диссертаци хамгаалха хэрэг шиидхэлсэһэн, аша туһаяа үзүүлһэн байдаг.

Ороной үсөөн тоото дээдэ һургуулинууд, тэрэ тоодо Москвагайшье, иимэ олон гүйсэд мэргэжэһэн философийн багшанартай байха. Гадна В. И. Затеевэй дэмжэлгээр Д. Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай болоод бусад институдуудай хүдэлмэрилэгшэд кандидадай болоод докторой нэрэ зэргэтэй болонхой.

В. И. Затеев Москвагай университедэй студент, аспирант ябаха үеһөө захалжа, олон арбаад жэлнүүдтэ нинтын ажабайдалай орёо асуудалнуудаар — үндэнэ яһатанай харилсаанууд ые шэнжэлжэ, Россида, Буряадта мэдээжэ эрдэмтэн болоһон гээшэ. Тэрэнэй түрүүшын эрдэм ухаанай, ехэ хүдэлмэри үшөө табяад онуудаар мэдээжэ болоһон юм. Тэрэнь хадаа олон яһатанай общество соо үсөөн тоото үндэнэ яһатанай хүгжэлтэ дэмтэ— философийн эрдэмэй кандидат Улаан-Удэ ерэжэ, республикынгаа хуушанай дээдэ һургуулида философийн багшаар мүнөөшье болотор ажаллажа байна.

Дайнай хойто тээхи 50-яад онуудаар нинтын эрдэмүүдые, илангала философи зааха багшанар дуталдадаг бэлэй. Тиимэһээ В. И. Затеев Буряадһаа гараһан анха түрүүшын мэргэжэлтэ философ байһан тула Улаан-Удын бусадшье дээдэ һургуулинуудта, жэшээлхэдэ, Зүүн Сибириин соёлой институдта, партийна һуралсалай газарнуудта, республикын хүтэлбэрилхы хүдэлмэрилэгшэдэй курсануудта, Багшанарай мэргэжэл дээшэлүүлхэ институдта, мүн зоной урда лекци хөөрэлдөө үнгэргэхэ, республикын газетэнүүдтэ статья бэшэхэ гэхэ мэтын ехэ ажал ябуулдаг байгаа.

В. И. Затеев 40 жэлдэ институдта ажаллаха үедөө дээдэ һургуулиие хүгжөөхэ хэрэгтэ ехэ аша туһаяа үзүүлээ юм. Илангаяа дээдэ һургуулиин оюутадай урда философи зааха хэрэг урагшатайгаар ябуулаа. Тиигэжэ 1963 ондо республикадахи анхан түрүүшын бэээ даанхай философийн кафедрые байгуулжа, түрүүшынь хүтэлбэрилэгшэ болоһон юм.

В. И. Затеев 30 шахуу жэлдэ кафедрые хүтэлбэрилжэ байхадаа, тэндэ ажаллаган бүхы шахуу нухэдэйнгөө кандидатска диссертаци, гурбанайнь докторско диссертаци хамгаалха хэрэг шиидхэлсэһэн, аша туһаяа үзүүлһэн байдаг.

Ороной үсөөн тоото дээдэ һургуулинууд, тэрэ тоодо Москвагайшье, иимэ олон гүйсэд мэргэжэһэн философийн багшанартай байха. Гадна В. И. Затеевэй дэмжэлгээр Д. Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай болоод бусад институдуудай хүдэлмэрилэгшэд кандидадай болоод докторой нэрэ зэргэтэй болонхой.

В. И. Затеев Москвагай университедэй студент, аспирант ябаха үеһөө захалжа, олон арбаад жэлнүүдтэ нинтын ажабайдалай орёо асуудалнуудаар — үндэнэ яһатанай харилсаанууд ые шэнжэлжэ, Россида, Буряадта мэдээжэ эрдэмтэн болоһон гээшэ. Тэрэнэй түрүүшын эрдэм ухаанай, ехэ хүдэлмэри үшөө табяад онуудаар мэдээжэ болоһон юм. Тэрэнь хадаа олон яһатанай общество соо үсөөн тоото үндэнэ яһатанай хүгжэлтэ дэмтэ— философийн эрдэмэй кандидат Улаан-Удэ ерэжэ, республикынгаа хуушанай дээдэ һургуулида философийн багшаар мүнөөшье болотор ажаллажа байна.

Дайнай хойто тээхи 50-яад онуудаар нинтын эрдэмүүдые, илангала философи зааха багшанар дуталдадаг бэлэй. Тиимэһээ В. И. Затеев Буряадһаа гараһан анха түрүүшын мэргэжэлтэ философ байһан тула Улаан-Удын бусадшье дээдэ һургуулинуудта, жэшээлхэдэ, Зүүн Сибириин соёлой институдта, партийна һуралсалай газарнуудта, республикын хүтэлбэрилхы хүдэлмэрилэгшэдэй курсануудта, Багшанарай мэргэжэл дээшэлүүлхэ институдта, мүн зоной урда лекци хөөрэлдөө үнгэргэхэ, республикын газетэнүүдтэ статья бэшэхэ гэхэ мэтын ехэ ажал ябуулдаг байгаа.

В. И. Затеев 40 жэлдэ институдта ажаллаха үедөө дээдэ һургуулиие хүгжөөхэ хэрэгтэ ехэ аша туһаяа үзүүлээ юм. Илангаяа дээдэ һургуулиин оюутадай урда философи зааха хэрэг урагшатайгаар ябуулаа. Тиигэжэ 1963 ондо республикадахи анхан түрүүшын бэээ даанхай философийн кафедрые байгуулжа, түрүүшынь хүтэлбэрилэгшэ болоһон юм.

В. И. Затеев 30 шахуу жэлдэ кафедрые хүтэлбэрилжэ байхадаа, тэндэ ажаллаган бүхы шахуу нухэдэйнгөө кандидатска диссертаци, гурбанайнь докторско диссертаци хамгаалха хэрэг шиидхэлсэһэн, аша туһаяа үзүүлһэн байдаг.

Ороной үсөөн тоото дээдэ һургуулинууд, тэрэ тоодо Москвагайшье, иимэ олон гүйсэд мэргэжэһэн философийн багшанартай байха. Гадна В. И. Затеевэй дэмжэлгээр Д. Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай болоод бусад институдуудай хүдэлмэрилэгшэд кандидадай болоод докторой нэрэ зэргэтэй болонхой.

В. И. Затеев Москвагай университедэй студент, аспирант ябаха үеһөө захалжа, олон арбаад жэлнүүдтэ нинтын ажабайдалай орёо асуудалнуудаар — үндэнэ яһатанай харилсаанууд ые шэнжэлжэ, Россида, Буряадта мэдээжэ эрдэмтэн болоһон гээшэ. Тэрэнэй түрүүшын эрдэм ухаанай, ехэ хүдэлмэри үшөө табяад онуудаар мэдээжэ болоһон юм. Тэрэнь хадаа олон яһатанай общество соо үсөөн тоото үндэнэ яһатанай хүгжэлтэ

дүнгүүд, тэдэнние [illegible] һан эрдэмтэд ганса[illegible] сида бэшэ, мүн [illegible] холо саагуур мэдэ[illegible]

В. И. Затеев о[illegible] туршада республик[illegible]ние» бүлгэм эмхи[illegible]лаар эрдэмэй-мет[illegible] советые хүтэлбэри[illegible] Харин мүнөө эн[illegible]мнай Россин ф[illegible] Философско бүлгэ[illegible]риадай отделениин[illegible]лэгшэ, мүн филос[illegible]лон социологёор [illegible]ска диссертаци [illegible] Буряадай багшана[illegible]тудай дэргэдэхи [illegible]лэгдэһэн советэй [illegible]ныи орлогшо бол[illegible]раитнуудые хүт[illegible]шэ юм. Гадна н[illegible] Затеев Эрхүүгэй [illegible]тедэй дэргэдэхи ф[illegible] докторско дисс[illegible]дые хамгаалха с[illegible]шүүн мүн.

70 наһанайнь о[illegible]эдэ үдэрнүүдтэ [illegible] ажалладаг олон [illegible] хэдэйнь зүгһоо [illegible] Иосифович Затеев[illegible] зүрхэнһөө халуу[illegible]шалаад, тэрээндэ, [illegible] бүлэдэнь амгалан [illegible] ажал хэрэгтэнь ам[illegible]сэнэбди.

Н. ОСИ[illegible]
Дээдэ һургуулини[illegible] академини гэшүүн[illegible]нондент, Россин [illegible]цини эрдэмэй [illegible] ажал ябуулагша, [illegible]фини эрдэмэй [illegible]

В. БАЛ[illegible]
Д. Банзаровай [illegible]жэ Буряадай [illegible]рай институдай [illegible]фини кафедрые [illegible] Буряад Республик[illegible]дэмэй габьяата аж[illegible]лагша, философи[illegible]мэй доктор, п[illegible]

XVII жаранай үһан харагшан тахяа жэл (1993 – 1994 он)

Үбэлэй һүүл үхэр һара

рэхэ. Багадаа ходо үбдэдэг байха. Һайн зантай, олон нухэдтэйшье, дайсантайшье байха гэнэ,

Гарагай 3-да буряад литээр 13 (январиин 25), сагаагшан гахай, 8 сагаан мэнгын үдэр. Ушар шалтагаанай холболдол— **үхэл.** Энэ үдэр үншүү гаргажа болохогүй.

Гарагай 4-дэ буряад литээр 14 (январиин 26), хара хулгана, 7 улаан мэнгын үдэр. Ушар шалтагаанай холболдол— **зохилдолгүй.** Үдэрэй һүлдэ—**нэрэ ба түхэл.** Энэ үдэр түрэһэн хүниматай (үлзы хутагтай) үдэр. Энэ үдэр бурханда зула бариха, масаг үйлэдэхэ ёһотой. Амгалан байдалай, буян хэшэгэй далга абаха, буян үйлэдэхэ, ном номнохо, холын харгыда гараха, эм найруулха, нүгэлөө наманшалха, бэриие угтаһоходо һайн гэнэ.

Гарагай 7-до литээр 17 (январиин [illegible] хэгшэн туулай, мэнгын үдэр. Га[illegible] (бямба) бурхан [illegible] мүргэхэ, наһа [illegible] буян хэшэгэй но[illegible] хада, эд зөөри, [illegible] худалдажа абаха[illegible] малтахада, һайн [illegible]гоор ушар ша[illegible] холболдол мүнөө[illegible]гүй **(шатахы)** да[illegible]доо хамаг һайн [illegible]лээгүй һаа, дээрэ[illegible]

Гарагай 1-дэ [illegible] литээр 18 (янва[illegible] Улаан луу, 3 х[illegible] үдэр. Ушар [illegible] холболдол— **арьс**[illegible] мэһээ энэ үдэр [illegible]нар, эдеэ хоол [illegible] абахада, буян [illegible] худалдаа наймаа[illegible]таатай байха. М[illegible]та зай табихада, [illegible] ажал ябу[illegible]хада, һайн. Зүү[illegible]малтажа, ургажа [illegible]до отолхогүй үн[illegible]

Үдэрэй һүлдэ[illegible] Энэ үдэр түрэһэн [illegible]дэхи үдэртоо, [illegible]радаа, арбадахи [illegible]муу үйлэтэй ушан [illegible] 60 хүрэтэрөө [illegible]

Гарагай 2-то буряад литээр 12 (январиин 24) байна. Энэ үдэр харшалдаһан, муу бэлэгтэй юм байна. Үдэрэй нэрэ — сагаан нохой, 9 улаан мэнгын. Үдэрэй ушар шалтагаан холболдон **зохилдоогүй** гэнэ. Нимэ үдэр нинтын муу хүсэнтэй тэмсэхэдэ таатай: мүрдэлгэ хэхэ, гэмтэдые туншаахе, хэһээхэ. Үдэрэй һүлдэ—**үтөлэлгэ.** Энэ үдэр түрэһэн хүнэй хоёрдохи үдэртэнь, түрүүшын һарада, юһэдэхи наһандань муу юумэнэй болоогүй һаа, 60 хүндэр мал үүсэлхэдэ болохо. Гэбэшье гарагай гурбанда хутага хурсадажа болодоггүй. Үдэрэй һүлдэ — **ухаалдилга.** Энэ үдэр түрэһэн хүнэй табадахи үдэртэнь, табадахи наһандань муу юумэнэй болоогүй һаа, 62 наһа хүрэхэ. Түргэн ухаатай, түргэн сухалтай, хайра сэдьхэлгүй, нүгэл хэдэг, үгытэй байдалтай байха.

Мүнөодэр бурханда мүргэхэ, аршаанаар угааха, заяа тахиха, сан табиха, түрэ хурим хэхэ үдэр байна. Энэ нэй зургаадахи үдэртэнь, зургаадахи һарадань муу юумэнэй тохёолдоогүй һаа, 81 наһа хүрэхэ. Абари заангаараа сухалтай, хэрзэгы, һүрөөтэй, добтолдог байха. Үтэлхэдөө, амандаа бардам, садхалан һууха.

7 улаан мэнгын үдэр бурханда мүргэдэг ёһотой гэжэ уншагшад хадууха ёһотой. Ехэ хэрэг хэжэ, хүншүү гаргажа болохогүй.

Гарагай 5-да 15-най дүйсэн үдэр (январиин 27). Харагшан үхэр, 6 сагаан мэнгын үдэр. Онсолбол, дашахе, шэнэ газарта нүүхэ үдэр байна.

Гарагай 6-да буряад литээр 16-най һара (январиин 28). Хүхэ бар, табан шара мэнгын үдэр. Ушар шалтагаанай холболдол — **баяр.** Энэ үдэр һайн хэрэг эрхилхэдэ, найр, түрэ хурим хэхэдэ, наһа утадхаха ном уншуулхада, гэр бүлэ болоходо, шэнэ хубсаһа, зүүдхэл зүүхэдэ һайн. Мүн баһа эм найруулхада, тушаал зэргээ дээшэлүүлхэдэ таатай. Гадна мэдээжэ хүнүүдые бараалхахада, ном номуутайшаг, ходо[illegible] байха. Баяшуула[illegible] залга доро ажаһ[illegible]лаха. Арадтаа т[illegible] һайн хэрэг эрхи[illegible]

Энэ долоон х[illegible]ряад литээр һа[illegible] 14-дэ, 15-да хүн[illegible]хада, заһахада, [illegible] болохо. Харин [illegible]най үдэрнүүдтэ [illegible]абаа һаа, үбшэ[illegible]рэжэ магадгүй. [illegible]ээ абхуулбал ([illegible] заһуулбал), шэг[illegible]гэ муудаха.

Монгол литэ	12	13	14	15	16	17	18
Европын литэ	24	25	26	27	28	29	30
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Һара понед.	Мягмар Марс вторник	Һагба Меркури среда	Пүрбэ Юпитер четверг	Баасан Солбон пятница	Бимба Сатурн суббота	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	сагаан нохой	сагаагшан гахай	хара хулгана	харагшан үхэр	хүхэ бар	хүхэгшэн туулай	улаан луу
Мэнгэ	9 улаан	8 сагаан	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 [illegible]	3 хүхэ
Һуудал	Түмэр	Огторгой	Үһан	Уула	Модон	[illegible]	Гал

БУЯН ХЭШЭГЭЭ ДАЛЛАХАЯА ШАМДА[illegible]

Гарагай 2-то буряад литээр 12 (январиин 24) байна. Энэ үдэр харшалдаһан, муу бэлэгтэй юм байна. Үдэрэй нэрэ — сагаан нохой, 9 улаан мэнгын. Үдэрэй ушар шалтагаан холболдон **зохилдоогүй** гэнэ. Нимэ үдэр нинтын муу хүсэнтэй тэмсэхэдэ таатай: мүрдэлгэ хэхэ, гэмтэдые туншаахе, хэһээхэ. Үдэрэй һүлдэ—**үтөлэлгэ.** Энэ үдэр түрэһэн хүнэй хоёрдохи үдэртэнь, түрүүшын һарада, юһэдэхи наһандань муу юумэнэй болоогүй һаа, 60 хүн[illegible]

[illegible] литээр 13 (январиин 25), сагаагшан гахай, 8 сагаан мэнгын үдэр. Ушар шалтагаанай холболдол— **үхэл.** Энэ [illegible]

[illegible] литээр 14 (январиин 26), хара хулгана, 7 улаан мэнгын үдэр. Ушар шалтагаанай холболдол— **зохилдолгүй.** Үдэрэй һүлдэ—**нэрэ ба түхэл.** Энэ үдэр түрэһэн хүниматай (үлзы хутагтай) үдэр. Энэ үдэр бурханда зула бариха, масаг үйлэдэхэ ёһотой. Амгалан байдалай, буян хэшэгэй далга абаха, буян үйлэдэхэ, ном номнохо, холын харгыда гараха, эм найруулха, нүгэлөө наманшалха, бэриие угта[illegible]

[illegible] литээр 15 (январиин 27). Харагшан үхэр, 6 сагаан мэнгын үдэр. Онсолбол, дашахе, шэнэ газарта нүүхэ үдэр байна.

Гарагай 6-да буряад литээр 16-най һара (январиин 28). Хүхэ бар, табан шара мэнгын үдэр. Ушар шалтагаанай холболдол — **баяр.** Энэ үдэр һайн хэрэг эрхилхэдэ, найр, түрэ хурим хэхэдэ, наһа утадхаха ном уншуулхада, гэр бүлэ болоходо, шэнэ хубсаһа, зүүдхэл зүүхэдэ һайн. Мүн баһа эм найруулхада, тушаал зэргээ дээшэлүүлхэдэ таатай. Гадна мэдээжэ хүнүүдые бараалхахада, ном номуутайшаг, ходо[illegible] байха. Баяшуула[illegible] залга доро ажаһ[illegible]лаха. Арадтаа т[illegible] һайн хэрэг эрхи[illegible]

Энэ долоон х[illegible]ряад литээр һа[illegible] 14-дэ, 15-да хүн[illegible]хада, заһахада, [illegible] болохо. Харин [illegible]най үдэрнүүдтэ [illegible]абаа һаа, үбшэ[illegible]рэжэ магадгүй. [illegible]ээ абхуулбал ([illegible] заһуулбал), шэг[illegible]гэ муудаха.

Врачай зүбшэл

Түрэлхид, һэргылэгты!

Медицинын хүдэлмэрилэгшэд, хоолойн халдабарита хаалта (дифтерия) үбшэн тухай һэргылэмжын хүдэлмэри илангаяа үхибүүдэй дунда һүүлэй үедэ ябуулжа эхилэнхэй. Үнгэрһэн жэлэй 11 һарын туршада Россин Федерациин область, хизаар, республикануудта 12674 хүн, тэрэ тоодо 3680 үхибүүн энэ халдабарита үбшэндэ дайрагдаһан байха юм.

Энэ үбшэн хаанаһаа бии болоноб гэхэдэ, нэн түрүүлэн үбшэн хүнүүдһээ халдадаг гэжэ тодоруулагдана. Үбшэн хүнэй ханяаха, найтааха, хөөрэлдэхэ үедэ үбшэн гол түлэб халдана. Хоолойн хаалтын микробууд халуун, хүйтэн агаарһаа айдагүй, үбшэнтэнэй үмдэһэн хубсаһа хунарһаа, барихан зэр зэмсэгүүдһээнь удаан саг соо һаладаггүй. Тиимэһээ хубсаһаяа хлорамин, водородой, лизолой тусхай холисотой бусалһан үһанда угааха хэрэгтэй. Тус үбшэнэй микробууд түргэн саг соо үдэдэг, хамараар, бахалзуураар, хоолойгоор дамжан хүнэй бэдэ ородог байна.

Халдабарита үбшэн 2—10 хоногой туршада һүжэрнэ. Хоолойн үбшэн абаһаар ангинаар үбдэнэндэл эхилдэг. Нэн түрүүлэн хүнэй толгой үбдэдэг, халуурудаг, бэе һулардаг, залгихада хоолойн үбдэдэг. Тиинһэр бахалзуурынь эдеэрэтэжэ, хоолойнь хабдажа эхилнэ.

Нимэ үбшэндэ дайрагдаһан хүн түргэн зуура врачта хандаха ёһотой. Үбшэн унжагайрбал, хүнэй зүрхэндэ, нервэдэ ородог. Тиимэһээ хоолой, бахалзуурайнгаа үбдэн сасуу врачта хандаха хэрэгтэй гээд үшөө дахин һэргылэн һануулая. Үбшэн унжагайрбал, гай гаршуудал асаржа магадгүй юм. Эндэ нэгэ баримта дурдалтай. Үнгэрэгшэ жэлэй июль һарада 45 наһатай эхэнэр хотын инфекционно больницада оруулагдаһан байгаа. Тэрэ ангинаар үбдэбэб гээд, өөрыгөө аргалха һэдэлгэ хэһэн байгаа. Тэрэнэйнгээ туһа болохогүйдэнь, арбадахи хоногтоо врачта хандаха баатай болоо. Врачнарай хожомдожо хэгдэһэн эмшэлэлгэ туһа болоогүй һэн. Тэрэ эхэнэр наһа бараа һэн.

Хоолой хаажа эхилһэн үбшэнһөө түбэнги, бахалзуур хабдажа захална. Үбшэнтэн ехээр халуурдаг, үгэнь һүлэмхи болодог, мүн хусажа ханяаха ушар дайралдана. Амилхадань агаар дуталдажа, амин хаагдажа эхилнэ.

Хоолойн энэ үбшэнһөө һэргылгын тусхай тарилга хүүлэхэ хэрэгтэй. Үбшэнэй һэжэгтэй болобол, тэрэ дороо врачта хандажа, эм дом ууха шухала. Манай республика дотор һэргылэмжын хүдэлмэри һанаһанда хүрэжэ ябуулганагүй гэжэ сэхэ хэлэхэ хэрэгтэй. Үхибүүнэй гурбан һаратайһаа эхилээд, һэргылэмжын энэ хэмжээ ябуулга хэхэ шухала. Түрэлхид, энээнние анхарагты, һэримжэтэй байгты.

Л. МИТРИКОВА,
врач.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь). НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э.

Эмхидхэн байгуулагшад — Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет
Бүгэдэ буряадай үндэһэн соёлой зблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Манай адрес:
67000, Улаан-Удэ, Каланда шишилиин үлдсэ 23. «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонуу: редакторай — 2-50-96, приемный — 2-54-54, редакторай орлогшонорой — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретарийн — 2-50-52, секретарнадай — 2-66-76, таһагууд: советүүдэй хүдэлмэрийн ба нинтын эмхинүүдэй — 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа — 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-67-81, 2-61-35, соёлой эрдэмэй болон һургуулинуудай — 2-60-21 (даагшань), 2-57-63; олонинтын хүдэлмэрийн ба мэдээсэлэй — 2-54-93 (даагшань). 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын — 2-60-91; корректорнүүдэй — 2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй — 2-35-95. Манай корреспондентнүүд: Агинскда — 3-42-19, Закаменскда — 30-61
Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй хэблэлэй телефонуу: директор — 2-49-94, бухгалтери — 2-54-54, вахта — 2-56-62.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 6.363. Стереотипта тушаагдаһан саг. 19.05.

Буряад Республикын республиканска типографиядаа газетэ хэблэгдээ. Директорэйнь телефон: 2-40-45.
Мүн 69-дэхи номертойгоор бүридхэгдэ абтанхай.